

บทที่ 3

รายละเอียดของงานศิลปกรรมที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดจำนวนมากเช่นกัน โดยวัดจำนวน 5 วัดที่มีประวัติแน่ชัดว่าพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม ได้แก่ วัดบรมนิวาส วัดโสมนัสราชวรวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และวัดมกุฏกษัตริยาราม ผู้วิจัยจะลำดับประวัติความเป็นมาและรายละเอียดของงานศิลปกรรมดังนี้

วัดบรมนิวาส

1. ประวัติความเป็นมาของวัดบรมนิวาส

วัดบรมนิวาส เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ 2 ถนนพระรามที่ 1 เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ทิศเหนือติดกับคลองมหานาคฝั่งใต้ ทิศใต้ติดต่อกับคู ทิศตะวันออกติดกับคลองนางหงษ์ และทิศตะวันตกวันตกติดกับทางรถไฟ

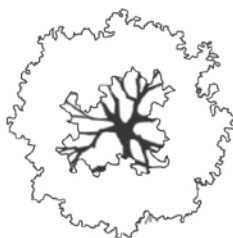
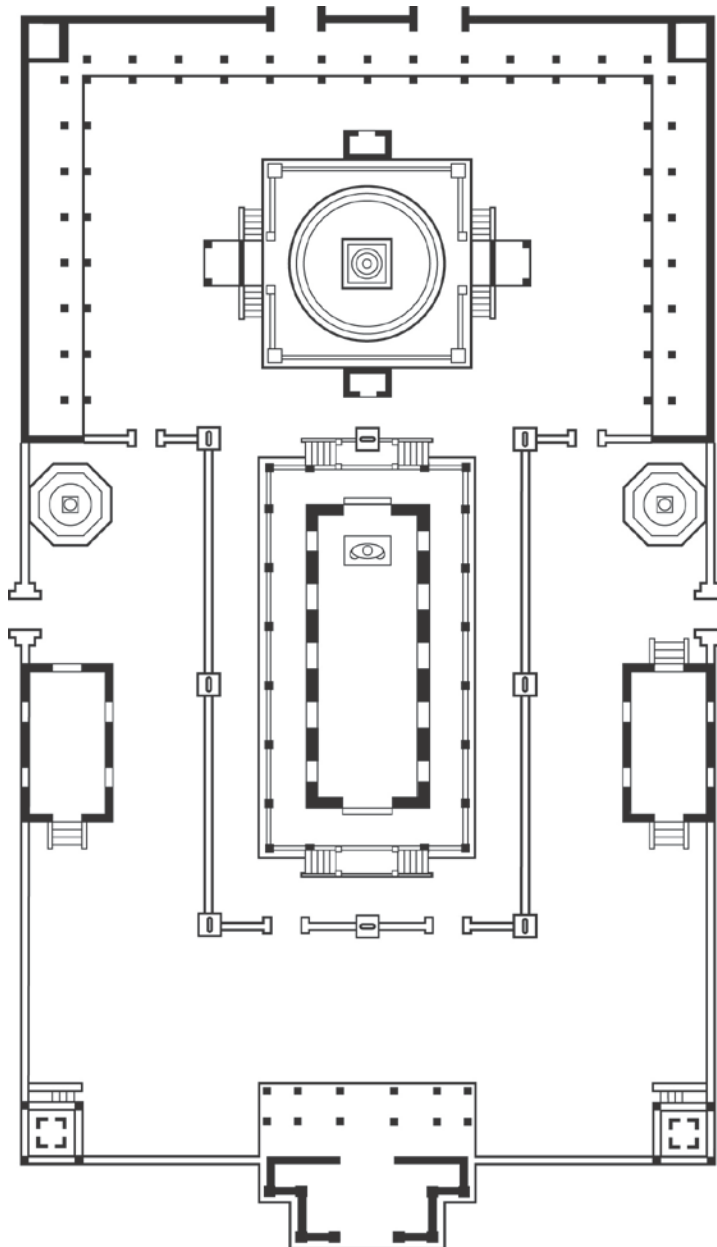
วัดบรมนิวาสสันนิษฐานว่าเดิมชื่อวัดบรมสุขซึ่งผู้สร้างวัดเสียชีวิตในสงครามเขมร บุตรหลานจึงน้อมเกล้าฯ ถวายให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของวชิรญาณภิกษุ ซึ่งพระองค์ทรงพอพระทัยเนื่องจากเป็นวัดที่อยู่นอกกำแพงพระนคร สงบเงียบเหมาะแก่การเสด็จประพาส จึงทรงบูรณะและปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ถวายเป็นพระอารามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 3 เรียกกันว่าวัดนอกเพราะอยู่นอกกำแพงพระนคร เมื่อรัชกาลที่ 4 ทรงขึ้นครองราชย์จึงพระราชทานนามว่าวัดบรมนิวาส (กรมศิลปากร, 2525, หน้า 27) ทรงสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ ศาลาการเปรียญ ศาลาท่าน้ำ ซึ่งเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2394 (พช. ร.4 จ.ศ. 1213 เลขที่ 45) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ โดยพระอุบาลคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เจ้าอาวาสในขณะนั้นได้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่โดยได้ทุนทรัพย์จากเจ้าจอมมารดาทับทิม วัดบรมนิวาสได้รับการปฏิสังขรณ์เรื่อยมาโดยเชื้อพระวงศ์และพระเถระชั้นผู้ใหญ่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

2. แผนผังเขตพุทธาวาสวัดบรมนิวาส

วัดบรมนิวาสหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คือทางคลองมหานาคซึ่งเป็นเส้นสัญจรหลักในอดีต แผนผังเขตพุทธาวาสเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบด้วยกำแพง ด้านในกำแพงมี

¹ ต่อไปผู้วิจัยจะใช้คำว่ารัชกาลที่ 5 แทนคำว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สิ่งก่อสร้างสำคัญวางตัวในแนวแกนเหนือ - ใต้ (ภาพลายเส้นที่ 3.1) คือมีพระอุโบสถอยู่บริเวณ
ด้านหน้าต่อด້วยพระเจดีย์ องค์พระเจดีย์ถูกล้อมรอบด้วยระเบียงคด 3 ด้าน

ภาพลายเส้นที่ 3.1 ลายเส้นแผนผังเขตพุทธาวาสวัดบรมนิวาส
ที่มา (ปรับปรุงจาก สมคิด จิระทัศนกุล, 2533, หน้า 47)

ด้านที่ติดกับพระอุโบสถทำเป็นกำแพงขนาดเตี้ยๆ หักศอกล้อมรอบพระอุโบสถด้านใน ระเบียงคดมีประติมากรรมพระสงฆ์สาวกยืนพนมมือโดยรอบ ด้านนอกกำแพงที่ล้อมรอบพระอุโบสถ มีศาลารายและพระเจดีย์จำนวนอย่างละ 2 หลังขนาดซ้ายและขวาตัวพระอุโบสถ กำแพงด้านทิศเหนือมีประตูทางเข้า ต่อด้วยต้นพระศรีมหาโพธิ์นอกแนวกำแพง

3. พระอุโบสถวัดบรมนิวาส

พระอุโบสถได้รับการสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2377 เป็นอาคารขนาด 5 ห้อง มีพาไลโดยรอบ (ภาพที่ 3.1) หลังคาทำเป็นมุขลดหน้า – หลัง ด้านละ 1 ชั้น แต่ละชั้นมีทับหลังคาซ้อนกัน 2 ทับ หลังคาชั้นล่างทำเป็นปีกนกยื่นคลุมพาไล เครื่องบนหลังคาเป็นแบบไทยประเพณีคือประกอบด้วยช่อฟ้าใบระกา และหางหงส์ เสพาพาไลเป็นเสาสี่เหลี่ยมไม่มีบัวหัวเสา เสาคู่กลางด้านหน้าและด้านหลัง พระอุโบสถมีบันไดทางขึ้นลง มีการประดับตุ๊กตาจีนทำด้วยศิลาข้างละรูป ตัวพระอุโบสถบริเวณผนัง สกัลด้านหน้าและหลังพระประธานทำประตูทางเข้าออกด้านละ 1 บาน

ภาพที่ 3.1 ด้านหน้าพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

3.1 หน้าบันพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

หน้าบันพระอุโบสถตรงกลางมีลายปูนปั้นรูปมหามงกุฏซึ่งเป็นตราประจำพระองค์ของเจ้าฟ้ามงกุฎล้อมด้วยลายดอกไม้ใบไม้อย่างเทศ (ภาพที่ 3.2)

3.2 การประดับซุ้มประตู – หน้าต่างพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

ซุ้มประตู – หน้าต่างด้านนอกทำเป็นลายปูนปั้นดอกไม้ใบไม้อย่างเทศปิดทอง
 ระดับกระฉก (ภาพที่ 3.3)

ภาพที่ 3.2 (ซ้าย) หน้าบันพระอุโบสถวัดบรมนิวาสเป็นลายปูนปั้นรูปมหากุญ

ภาพที่ 3.3 (ขวา) ซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

3.3 แผนผังสีมาและการประดับโบสถ์วัดบรมนิวาส

สีมาของวัดบรมนิวาสเป็นแบบพัทธสีมาเฉพาะพระอุโบสถ² โดยนิมิตที่ใช้กำหนดเขตสีมาคือโบสถ์ที่ตั้งเป็นแนว 8 ทิศห่างจากตัวอาคาร โบสถ์หลักจากหินอ่อน ตั้งอยู่บนฐานผังกลมยกสูง ฐานล่างส่วนที่ติดกับโบสถ์เป็นหินอ่อนชิ้นเดียวกันสลักเป็นกليبบัวซ้อนสลับหว่างในทรงพุ่ม ถัดลงไปเป็นฐานปูนปั้นในผังกลมซ้อนลดหลั่นกัน (ภาพที่ 3.4)

4. พระเจดีย์วัดบรมนิวาส

พระเจดีย์สร้างเมื่อ พ.ศ. 2377 เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณสี่เหลี่ยมยกสูง มีพนักกระเปียงโดยรอบ (ภาพที่ 3.5) พนักกระเปียงกรุด้วยกระเบื้องเคลือบสี มีบันไดขึ้นสู่ลานประทักษิณ 2 ทาง องค์พระเจดีย์ประกอบด้วยฐานเขียงต่อด้วยฐานบัว เหนือฐานบัวเป็นชุตมาลัยเถาซ้อนกัน 3 ชั้น รอยต่อระหว่างฐานบัวและมาลัยเถาประดับปูนปั้นรูปสิงห์อ้าปากทั้ง 4 ทิศ เหนือ

² พัทธสีมา หมายถึงเขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นเองโดยได้รับพระราชทานอุทิศถวายจากพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงยกให้เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา, ดูเพิ่มในบทที่ 5.

มัลลยเถาเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่รองรับองค์ระฆังและบัลลังก์สี่เหลี่ยม ต่อด้วยก้านฉัตร เสาทาน
ปล้องไฉน ปลียอดและลูกแก้ว

ภาพที่ 3.4 (ซ้าย) ใบเสมาพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

ภาพที่ 3.5 (ขวา) พระเจดีย์วัดบรมนิวาส

5. พระพุทธรูปปฏิมาในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในพระอุโบสถ (ภาพที่ 3.6) หน้าตักกว้าง 3 ศอก สูง 1 วา 5 นิ้ว เป็นพระพุทธรูปหล่อลงรักปิดทอง ศิลปะสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย อัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก มีพระนามว่าพระทศพลญาณ (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2525, หน้า 126) ด้านหน้าของพระประธานมีพระนรินทราย (ภาพที่ 3.7) เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิเพชร ด้านหลังเป็นซุ้มเรือนแก้วพุ่มมหาโพธิ์ ที่พุ่มโพธิ์ทำเป็นฐานมีจารึกอักษรขอม

ภาพที่ 3.6 (ซ้าย) พระประธานในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

ภาพที่ 3.7 (ขวา) พระนรินทรายในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

6. จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

ในพระอุโบสถวัดบรมนิวาสมีงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นโดยรอบ ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดผนังเหนือบานประตูหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือเวียนจนครบ จากนั้นจึงเป็นรายละเอียดภาพวาดผนังระหว่างบานประตูและบานหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือเวียนจนครบ

6.1 รายละเอียดงานจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

ระหว่างผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างคั่นด้วยลายหน้ากระดานดอกพุดตาลใบเทศ ผนังทุกด้านเขียนภาพปริศนาธรรม มีฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีเส้นขอบฟ้า ท้องฟ้าและก้อนเมฆแบบเหมือนจริง ด้านบนสุดที่ติดกับเพดานเขียนเป็นลายเฟืองอุบะและผ้าม่านเป็นริ้วทับซ้อนกัน ผนังสกัดหลังพระประธานเหนือบานประตูเป็นภาพทิวทัศน์ในเงามืดสลัว (ภาพที่ 3.8) องค์ประกอบภาพแบ่งเป็น 2 ส่วน ซ้ายมือเป็นกลุ่มอาคารแบบตะวันตก มีกลุ่มคนยืนมุงดูกล้องโทรทัศน์ซึ่งสัมพันธ์กับรูปพระอาทิตย์ที่อยู่กลางภาพ (ในภาพไม่สามารถแลเห็นพระอาทิตย์เนื่องจากฉัตรบังอยู่) ด้านขวามือเป็นอุโมงค์ที่มีรถไฟกำลังแล่นผ่าน มีผู้คนยืนเรียงราย 2 ข้างทาง ทั้งหมดแต่งกายแบบชาวตะวันตกโดยมีภาพนายทหารชาวอเมริกันปะปนอยู่ด้วย ฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ภูเขา ต้นไม้ ท้องฟ้าที่มีก้อนเมฆและแสงเงามืดสลัว

ภาพที่ 3.8 จิตรกรรมฝาผนังผนังสกัดด้านหลังพระประธานเหนือบานประตู

ผนังด้านซ้ายมือของพระประธานเหนือบานประตูเขียนฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ที่เชื่อมต่อกันไปทั้งผนังเช่นกัน แบ่งเป็น 5 ห้องภาพ เรียงลำดับจากผนังด้านติดกับพระประธานออกไป ห้องภาพแรกเป็นภาพชายหนุ่มกำลังรักษาผู้ป่วยอยู่ด้านหน้าอาคารทางด้านซ้าย ห้องภาพถัดมา เป็นภาพสายฝนกำลังโปรยปราย ด้านหน้าเป็นภาพกระโจมยอดแหลม มีชายหนุ่มและหญิงสาวกำลังเก็บสิ่งของภายในอาคาร ด้านนอกกระโจมเป็นกลุ่มคนที่ส่วนใหญ่กำลังเร่งรีบ เหนือขึ้นไปเป็นท้องฟ้าที่มีสีคล้ำมืดมิด ห้องภาพถัดมา (ภาพที่ 3.9) ฉากหลังเป็นกลุ่มอาคารแบบตะวันตก ประดับธงชาติที่มีแถบสีเรียงกันในแนวนอนได้แก่สีแดง ขาว และน้ำเงิน ด้านหน้ามีคนขี่ม้ากำลังแข่งขันกันเข้าเส้นชัยและมีผู้คนยืนดูโดยรอบ เหนือขึ้นไปเป็นท้องฟ้าและก้อนเมฆที่มีเทวดาเหาะแทรกอยู่

ภาพที่ 3.9 ภาพคนกำลังแข่งม้า ผนังด้านซ้ายมือพระประธาน

ห้องภาพถัดมา ฉากหลังเป็นกลุ่มอาคารแบบตะวันตก ด้านหน้าเป็นภาพชายหนุ่มกำลังรักษาผู้ป่วยบริเวณลานกว้าง ห้องภาพสุดท้าย ด้านขวามือของภาพเป็นกลุ่มอาคารแบบตะวันตกที่มีรั้วล้อม ด้านหน้าอาคารมีชายผู้หนึ่งทำท่าคล้ายกับทำการรักษาโรค เหนือขึ้นไปเป็นก้อนเมฆและท้องฟ้าที่มีทิวดาหะแทรกอยู่

ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานเหนือบานประตูเขียนภาพทิวทัศน์ในแสงมืดสลัว บนท้องฟ้ามีพระจันทร์เต็มดวง มีก้อนเมฆและทิวดาอย่างไทยหะแทรกอยู่ ด้านล่างเป็นผู้คนกำลังทำกิจกรรมต่างๆ (ภาพที่ 3.10) ด้านล่างมีตัวอักษรอธิบายปริศนาธรรม รายละเอียดของภาพทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นลักษณะอาคารบ้านเรือน การแต่งกายของผู้คน การเขียนสัดส่วนระหว่างคนและต้นไม้ การเขียนน้ำมีความใสใล้น้ำหนักแสงเงา ฯลฯ ล้วนเป็นการเขียนภาพเลียนแบบศิลปะตะวันตก ยกเว้นภาพทิวดาหะในก้อนเมฆเท่านั้นที่เป็นทิวดาทรงเครื่องอย่างไทย

ภาพที่ 3.10 จิตรกรรมฝาผนังผนังสกัดด้านตรงข้ามพระประธานเหนือบานประตู

ผนังด้านขวามือของพระประธานเหนือบานหน้าต่างเขียนฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์เชื่อมต่อกันไปทั้งผนัง ห้องภาพแรกที่ติดพระประธาน ด้านขวามือเป็นรูปอนุสาวรีย์สตรีมีปีกกำลังยกมือขึ้นไปทางด้านซ้ายมือของภาพ ด้านหน้ามีชายหนุ่มผู้หนึ่งยืนเลียนแบบท่าทางของอนุสาวรีย์ มีกลุ่มบุคคลยืนล้อมวงดูบ้างกำลังสนทนา ห้องภาพถัดมาเป็นภาพกลุ่มกำลังนั่งใต้ต้นไม้ เหนือขึ้นไปเป็นท้องฟ้าและก้อนเมฆที่มีทิวดาเหาะแทรกอยู่

ห้องภาพถัดมาเป็น เป็นภาพการเล่นเรือในท้องทะเลที่เต็มไปด้วยคลื่นลม มีเรือขนาดใหญ่และเล็กทั้งที่มีใบเรือและไม่มีใบเรือแล่นอยู่ บนฝั่งมีกลุ่มบุคคลคล้ายกับเดินพักผ่อน บ้างขี่ม้า บ้างเดินสนทนากันไปมา ห้องภาพถัดมาเป็นภาพกลุ่มคนกำลังขนส่งของจากรถม้าไว้บนป่าเดินเรียงแถวมุ่งหน้าไปทางสะพานที่เชื่อมต่อกับห้องภาพถัดมา ตรงกลางภาพเป็นรูปสระน้ำซึ่งมีดอกบัวบานขนาดใหญ่อยู่กลางสระ (ภาพที่ 3.11) รอบๆ สระมีกลุ่มบุคคลชายหญิงยืนชี้ชวนให้ชมดอกบัวที่อยู่ตรงกลาง ห้องภาพสุดท้ายเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีคฤหาสน์อยู่ไกลๆ ด้านล่างมีกลุ่มคนชายหญิงกำลังจับกลุ่มสนทนา บ้างกำลังขับรถม้า กำลังส่งสิ่งของให้แก่กัน ฯลฯ บนท้องฟ้ามีก้อนเมฆเป็นกลุ่มๆ มีดาวหนึ่งดวงที่มีลักษณะประหลาดคือมีดวงหนึ่งสว่างครึ่งหนึ่ง

ภาพที่ 3.11 ผนังด้านขวามือของพระประธานเหนือหน้าต่างบานที่ 2

ผนังระหว่างประตูและหน้าต่างเขียนเรื่องจริยวัตรสงฆ์ และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่จิตรกรรมบริเวณนี้ได้รับการเขียนซ่อมใหม่ทั้งหมดใน พ.ศ. 2493 โดยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ภายใต้การควบคุมของอาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ มีผู้ร่วมงาน เช่น อาจารย์สวัสดิ์ ต้นดีสุข นายอุรา สุนทรสารทูล (ทวีลาภ การะเกด, 2534, หน้า 7)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าองค์ประกอบดั้งเดิมของภาพน่าจะยังคงได้รับการถ่ายทอดไว้เช่นเดิม แต่เทคนิคการวาดภาพส่วนใหญ่ เช่น การระบายสีโดยให้น้ำหนักแสงเงา การเขียนคนที่เต็มไปด้วยกล้ามเนื้อตามลักษณะกายวิภาคแบบตะวันตก ฯลฯ ได้รับการปฏิสังขรณ์จนมีความแตกต่างจากของเดิมอย่างเห็นได้ชัด ตัวอย่างเช่นภาพกัจฉวัตรของพระสงฆ์บริเวณผนังสกัดหลังด้านขวามือของพระประธาน (ภาพที่ 3.12) ในภาพจะเห็นถึงเทคนิคการเขียนคนที่มีกล้ามเนื้อและลักษณะทางกายวิภาคแบบตะวันตก และการเน้นเฉพาะจุดที่แสงตกกระทบ (highlight) ซึ่งไม่ใช่เทคนิคของช่างในสมัยรัชกาลที่ 4 รายละเอียดของงานจิตรกรรมฝาผนังระหว่างประตูและหน้าต่างมีลักษณะร่วมกันคือมีโทนสีมืดสลัว มีกลุ่มอาคารเป็นแบบตะวันตก เขียนแสดงลักษณะทัศนียวิทยาและจุดรวมสายตา (Vanishing Point) หลายจุดในภาพๆ เดียวกัน มีต้นไม้เป็นองค์ประกอบของภาพ ต้นไม้มีลักษณะสูงโปร่งมีการระบายสีพุ่มไม้เลียนแบบธรรมชาติไม่ตัดเส้นแยกทีละใบ

ภาพที่ 3.12 ตัวอย่างการเขียนซ่อมบริเวณผนังระหว่างช่องประตูด้านหลังพระประธาน

ผนังสกัดหลังพระประธาน ด้านซ้ายมือเป็นภาพกลุ่มพระสงฆ์ล้อมวงนั่งปฏิบัติธรรม
ในป่า ผนังด้านขวามือ เป็นกลุ่มอาคารแทรกอยู่กับแมกไม้ (ภาพที่ 3.13) มีภาพพระสงฆ์กำลังทำ
กิจวัตรต่างกันไป บ้างกำลังอาบน้ำที่ทำน้ำ บ้างเดินจงกรม

ภาพที่ 3.13 ผนังระหว่างช่องประตูสกัดหลังพระประธาน ด้านขวามือของพระประธาน

ผนังระหว่างช่องหน้าต่างด้านซ้ายและขวาของพระประธานมืองค์ประกอบใกล้เคียงกันคือฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีการเขียนท้องฟ้าสีมืดคล้ำ ก้อนเมฆ และต้นไม้เหมือนจริง กลางภาพเป็นภาพกลุ่มอาคารแบบตะวันตก บางภาพเป็นกิจกรรมของพระสงฆ์และประชาชน ด้านขวามือของพระประธานเป็นภาพเชื่อมต่อกันคือด้านล่างเป็นภาพแม่น้ำที่มีคนพายเรือและมีกลุ่มคนนำสิ่งของมาถวายวัด นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมบริเวณบานประตูหน้าต่างซึ่งมีการจัดวางองค์ประกอบเหมือนกันคือแบ่งผนังแนวตั้งเป็นช่องสี่เหลี่ยม 4 ส่วน ช่องบนสุดวาดเป็นรูปเทวดาในปราสาท ส่วนกลางมีขนาดใหญ่ที่สุดวาดเป็นภาพพระสงฆ์ยืนต่อหน้าชาวศพ ถัดลงมาเป็นภาพสัตว์และผลไม้ต่างชนิดกัน ช่องล่างสุดเขียนภาพอาวุธและเครื่องหมายมงคล เช่น บานประตูหน้าต่างระหว่างห้องภาพที่ 3 และ 4 ผนังด้านซ้ายมือพระประธาน

6.2 จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

จิตรกรรมบนบานประตูพระอุโบสถด้านในเขียนเป็นภาพนักรบจีนไว้หมวดเคราะห์ สวมชุดเกราะถือง้าวยืนบนสิงโต เหนือศีรษะวาดเป็นรูปหงส์ ด้านล่างสิงโตมีรูปดอกโบตั๋น (ภาพที่ 3.14) จิตรกรรมบนบานหน้าต่างพระอุโบสถด้านในเขียนเป็นภาพเครื่องตั้งบูชาอย่างจีน มีสัญลักษณ์มงคลต่างๆ เช่น ส้มมือ ดอกโบตั๋น (ภาพที่ 3.15) จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างด้านนอกพระอุโบสถปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายก้านแย่ง

ภาพที่ 3.14 (ซ้าย) จิตรกรรมรูปนักรบจีนบนบานประตูด้านในพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.15 (ขวา) ตัวอย่างจิตรกรรมเครื่องตั้งบูชาอย่างจีนบนบานหน้าต่างด้านในพระอุโบสถ

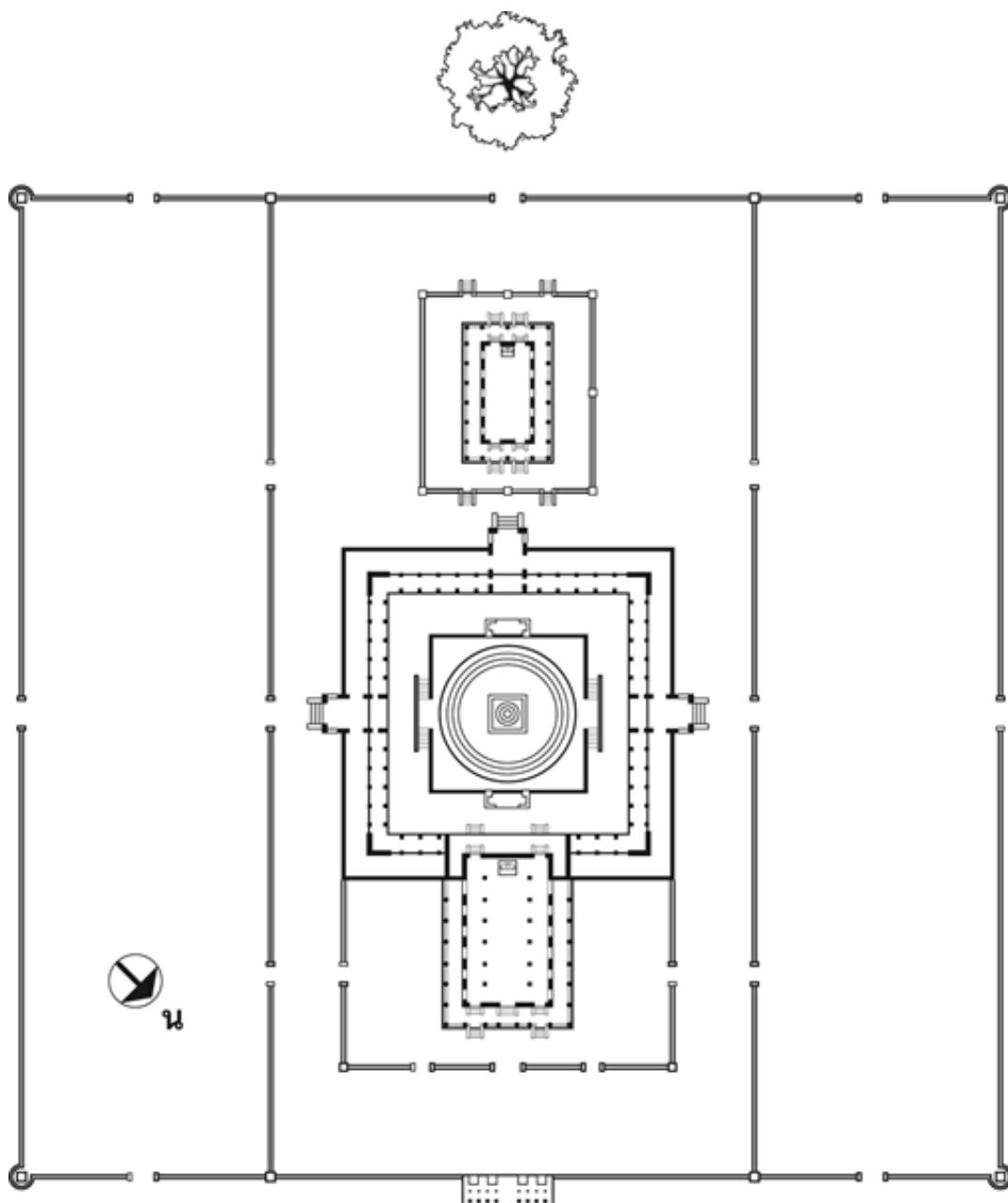
วัดโสมนัสวิหาร

1. ประวัติความเป็นมาของวัดโสมนัสวิหาร

วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนกรุงเทพมหานคร แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ ทิศเหนือติดกับที่ธรณีสงฆ์สนามมวยราชดำเนิน ทิศใต้ติดกับที่ธรณีสงฆ์ถนนนครสวรรค์ ทิศตะวันออกติดกับคลองผดุงกรุงเกษม ทิศตะวันตกติดกับถนนพะเนียง รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างอุทิศพระราชากุศลแต่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระบรมราชเทวีและพระราชทานนามว่าวัดโสมนัสวิหาร ทรงเสด็จวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2396 ประกาศวิสุงคามสีมาในพ.ศ. 2399 (พ.ร.บ. 4 หมู่ประกาศ จ.ศ. 1227 เลขที่ 153) เมื่อแล้วเสร็จทรงโปรดให้นิมนต์พระอริยมุนี จากวัดราชาธิวาส พร้อมด้วยพระเถรานุเถรรว 40 รูป ลงขบวนแห่เรือมาเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัด พระอริยมุนีได้ก่อสร้างถาวรวัตถุโดยได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์ในส่วนที่เป็นของพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี จากนั้นมีการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างต่างๆ ในพระอารามหลายครั้งเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (กรมศิลปากร, 2525, หน้า 61)

2. แผนผังเขตพุทธาวาสวัดโสมนัสวิหาร

วัดโสมนัสวิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือด้านคลองผดุงกรุงเกษม แผนผังเขตพุทธาวาสเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว (ภาพลายเส้นที่ 3.2) ขนาบซ้ายและขวาด้วยเขตสังฆาวาส ด้านหน้าเป็นพระวิหาร ระเบียงคดล้อมรอบพระเจดีย์ต่อด้วยพระอุโบสถ นอกแนวกำแพงแก้วถัดจากพระอุโบสถเป็นต้นโพธิ์

ภาพลายเส้นที่ 3.2 แผนผังเขตพุทธาวาสวัดโสมนัสวิหาร
ที่มา (ปรับปรุงจาก สมคิด จิระทัศนกุล, 2533, หน้า 53)

3. พระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

พระวิหารเป็นอาคารขนาด 7 ห้องมีหลังคาซ้อนกัน 2 ชั้นแต่ละชั้นมีหลังคาซ้อนกัน 3 ตับ (ภาพที่ 3.16) ด้านหน้าและหลังซีกปีกนกยื่นออกมาคลุมทำเป็นพาไลรอบตัวอาคาร มีเสาพาไลเป็นตัวค้ำยันปีกนกเป็นระยะ เสาพาไลเป็นเสากลมเกลี้ยงมีบัวหัวเสารูปโถ ระหว่างเสาก่อผนังกระเบื้องกรุด้วยกระเบื้องปูเคลือบสีอย่างจีน ผนังสกัดด้านหน้าและด้านหลังมีบันไดทางขึ้นสู่พระวิหาร 2 ทาง ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานทำประตูทางเข้า 3 บาน สกัดหลังมีประตูทางเข้า 2 บาน ภายใน

พระวิหารมีเสาจำนวน 12 ต้น ท้ายพระวิหารยื่นล้ำเข้าไปในระเบียงคด ผนังสกัดหลังพระประธาน ด้านนอกอาคารทำซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนปางห้ามญาติจำนวน 2 องค์ หมายถึงพระพุทธปฏิมากรฉลองพระองค์รัชกาลที่ 4 และพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี (ภาพที่ 3.17)

ภาพที่ 3.16 พระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

ภาพที่ 3.17 พระพุทธรูปฉลองพระองค์ท้ายพระวิหาร

3.1 หน้าบันพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

หน้าบันพระวิหารมีลักษณะเป็นแบบจีน คือก่อด้วยปูนทึบ ไม่มีโครงหน้าจั่วครอบหน้าบันใช้ปูนปั้นลือเครื่องลายองแบบไทยประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสี ลวดลายหน้าบันบริเวณกรอบสามเหลี่ยมตรงกลางเป็นปูนปั้นปิดทองประดับกระจกรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ ขนาบสองข้างด้วยเทวดาประทับนั่งอัญเชิญฉัตร ล้อมกรอบสามเหลี่ยมชั้นนอกด้วยลายดอกพุดตาล (ภาพที่ 3.18)

ภาพที่ 3.18 หน้าบันพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

3.2 การประดับซุ้มประตู – หน้าต่างพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

การประดับกรอบซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหารทำเป็นลายปูนปั้นลวดลายอย่างเทศมีพระมหาพิชัยมงกุฏบนพานรองประดับอยู่ตรงกลางซุ้ม (ภาพที่ 3.19)

4. พระเจดีย์วัดโสมนัสวิหาร

ต่อจากพระวิหารเป็นระเบียงคดซีกแนวโอบล้อมพระเจดีย์ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อผนังทึบด้านนอก ด้านในเปิดโล่งประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบ มีประตูทางเข้าสู่พระเจดีย์ทั้งสี่ด้าน พระเจดีย์ตั้งอยู่บนลานประทักษิณที่มีลักษณะเป็นฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมที่มีการประดับท้องไม้ด้วยฐานสิงห์ มีบันไดขึ้นสู่ฐานประทักษิณได้ 2 ทางคือด้านทิศตะวันออกและตะวันตก ฐานล่างของพระเจดีย์ด้านทิศเหนือและทิศใต้ทำซุ้มประตู องค์พระเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงระฆังประดับด้วยกระเบื้องสีทองทั้งองค์ (ภาพที่ 3.20) ฐานล่างเป็นฐานเขียงกลม ต่อด้วยซุ้มฐานบัว 1 ซุ้ม ซุ้มมาลัยเถา 3 ซุ้ม องค์ระฆังปลั๊กสี่เหลี่ยม ก้านฉัตรที่ประดับด้วยเสาหาร ปล้องไฉน ปลียอดและลูกแก้ว

ภาพที่ 3.19 (ซ้าย) ลายปูนปั้นกรอบซุ้มประตูพระวิหารبانกลาง

ภาพที่ 3.20 (ขวา) พระเจดีย์วัดโสมนัสวิหาร

5. พระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

พระอุโบสถตั้งอยู่หลังระเปียงคต มีแนวกำแพงล้อมรอบต่างหาก บนกำแพงมีซุ้มเสมา 8 ทิศ ตัวพระอุโบสถเป็นอาคารขนาด 5 ห้องซึ่งเล็กกว่าพระวิหาร (ภาพที่ 3.21)

ภาพที่ 3.21 พระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

เครื่องบนหลังคาพระอุโบสถคล้ายกับพระวิหารคือมีหลังคาซ้อนชั้นซีกปีกนกเป็นพาไลยื่นคลุมอาคารโดยรอบ มีเสมาติดแนบผนังพาไลทั้ง 8 ทิศ ระหว่างเสาก่อพนักระเบียงกรุด้วยกระเบื้องปูละเอียดอย่างจีน ผนังสกัดด้านหน้าและด้านหลังมีบันไดทางขึ้นสู่พระวิหารด้านละ 2 ทาง ผนังสกัดทั้ง 2 ด้านทำประตูทางเข้าด้านละ 2 บาน ผนังสกัดหลังพระประธานมีประตูทางเข้า 2 บาน

5.1 หน้าบันพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

หน้าบันพระอุโบสถคล้ายกับพระวิหาร คือทำเป็นลายปูนปั้นตรงกลางเป็นตราพระมหาพิชัยมงกุฎปิดทองประดับกระจกสี (ภาพที่ 3.22) ล้อมด้วยลายดอกพุดतालที่ทำจากกระเบื้องเคลือบสี

ภาพที่ 3.22 หน้าบันพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

5.2 การประดับซุ้มประตู – หน้าต่างวัดโสมนัสวิหาร

การประดับซุ้มประตูและหน้าต่างทำเป็นลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกกลดลวดลายอย่างเทศมีพระมหาพิชัยมงกุฎบนพานรองประดับอยู่ตรงกลางซุ้ม (ภาพที่ 3.23 – 3.24)

ภาพที่ 3.23 (ซ้าย) ลายปูนปั้นกรอบซุ้มประตูพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.24 (ขวา) ลายปูนปั้นกรอบซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถ

5.3 แผนผังสีมาและการประดับใบเสมาวัดโสมนัสวิหาร

สีมาที่วัดโสมนัสวิหารเป็นแบบมหาสีมา³ คือทำขึ้นเพื่อใช้คลุมทั้งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสโดยมีแนวกำแพงกั้นเขต การกำหนดตำแหน่งมหาสีมาจึงอยู่ที่มุมกำแพงครอบคลุมพื้นที่ทั้งสองส่วน สัญลักษณ์ของมหาสีมาชั้นนอกของวัดโสมนัสวิหารเป็นแท่งมหาสีมาแบบยอดดอกบัวตูม มีซุ้มคูหากลมครอบอีกชั้นหนึ่ง (ภาพที่ 3.25) ในขณะที่ใบเสมาเฉพาะพระอุโบสถสลักจากหินอ่อนมีลักษณะแบนแนบติดกับผนังทั้ง 8 ทิศ (ภาพที่ 3.26) ใบเสมาตั้งบนฐานสูง ฐานล่างสุดประดับด้วยขาสิงห์ไล่ซ้อนลดหลั่นกันโดยใบเสมาทิศอยู่ด้านมุมทำเป็นลักษณะหักศอก บนกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถมีการทำแท่งมหาสีมาชั้นในหรือที่เรียกว่าสีมันตริก⁴ 8 ทิศ เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแต่ละด้านเจาะช่องถึงกัน ภายในไม่บรรจุสิ่งใด (ภาพที่ 3.27)

³ มหาสีมา คือสีมาขนาดใหญ่ครอบสีมาเล็กอีกชั้นหนึ่งเพื่อให้สามารถเลือกขนาดของเขตพื้นที่สีมาในการทำสังฆกรรมให้สอดคล้องกับประเภทของสังฆกรรมนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม, ดูเพิ่มเติมในบทที่ 5.

⁴ สีมันตริก หมายถึงเขตคั่นระหว่างมหาสีมากับซุ้มสีมาเพื่อไม่ให้ระคนกัน เช่นเดียวกับขานที่กั้นเขตของกันและกัน ดูเพิ่มเติมในบทที่ 5.

ภาพที่ 3.25 (ซ้าย) ชุ่มมหาสีมาชั้นนอกของวัดโสมนัสวิหาร

ภาพที่ 3.26 (ขวา) ใบเสมาติดผนังล้อมรอบพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

ภาพที่ 3.27 มหาสีมาชั้นในหรือสีมนตรีกวัดโสมนัสวิหาร

6. พระพุทธปฏิมาวัดโสมนัสวิหาร

6.1 พระประธานในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

พระประธานในพระวิหารพระนามว่าพระสัมพุทธโสมนัสวัฒนาวดีนาถบพิตรเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิราบปางมารวิชัยประดิษฐานบนบุษบก (ภาพที่ 3.28) พระพักตร์มีไรพระศกโค้งไปตามกรอบพระนลาฏ ไม่ปรากฏอุษณีษะบนพระเศียร พระกรรณสั้น ทรงครองจีวรห่มเฉียงเรียบแนบพระวรกาย ริวจีวรบริเวณพระเพลาทับซ้อนดูเป็นธรรมชาติ ฐานล่างของพระพุทธรูปเป็นฐานบัว

6.2 พระประธานในพระอุโบสถวัดโสมนัสราชวรวิหาร

พระประธานในพระอุโบสถพระนามว่าพระสัมพุทธสิริ ประทับนั่งสมาธิราบประดิษฐานบนบุษบก (ภาพที่ 3.29) มีลักษณะพระพักตร์คล้ายกับพระประธานในพระวิหารกล่าวคือพระพักตร์มีไรพระศกโค้งไปตามกรอบพระนลาฏ ไม่ปรากฏอุษณีษะบนพระเศียร และพระกรรณสั้น ทรงครองจีวรห่มเฉียงเรียบแนบพระวรกาย ฐานล่างส่วนที่ติดกับองค์พระเป็นฐานที่ประดับด้วยกลีบบัวพันยักซ์และเม็ดไขปลารอบฐาน ด้านหน้าประดิษฐานพระนิรันตราย สมเด็จพระวันรัต (ทับพุทฺธสิริ) เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดโสมนัสวิหาร เป็นผู้สร้างตั้งแต่ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระอริยมุนีที่วัดราชาธิวาสโดยสร้างให้มีขนาดรูปของท่าน เมื่อวัดสร้างแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้อาราธนาสมเด็จพระวันรัตมาครองวัดนี้ ท่านจึงอัญเชิญมาเป็นพระประธานในพระอุโบสถ (ฉวีงาม มาเจริญ และคณะ, 2545, หน้า 315)

ภาพที่ 3.28 (ซ้าย) พระประธานในพระวิหาร

ภาพที่ 3.29 (ขวา) พระประธานในพระอุโบสถ

7. จิตรกรรมวัดโสมนัสวิหาร

7.1 จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

ภายในพระวิหารมีงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นทั้ง 4 ด้าน รวมทั้งบริเวณเสาศาครจำนวน 12 ต้น ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานเหนือบานประตูหน้าต่างเวียนไปทางด้านซ้ายมือ จากนั้นจึงเป็นภาพวาดผนังระหว่างบานประตูและบานหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือ

ผนังสกัดหลังพระประธานเหนือบานประตูเป็นภาพพุทธประวัติส่วนที่เหลืออีก 3 ด้านเป็นเรื่องการอภิเษก ผนังระหว่างบานประตูและหน้าต่างเขียนเรื่องอิเหนา (อ่านเรื่องย่ออิเหนาได้จากภาคผนวก ก) ผนังสกัดหลังพระประธานระหว่างบานประตู ฉากหลังวาดเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีการระบายสีท้องฟ้า ก้อนเมฆ ภูเขาและต้นไม้แบบเหมือนจริง ด้านขวามือพระประธานเป็นตอนอิเหนาเผาเมืองตาทา ด้านซ้ายมือเป็นตอนอิเหนาโลมบุษบา (น. ณ ปากน้ำ, 2538, หน้า 96) ผนังด้านซ้ายมือพระประธานห้องภาพแรกเป็นตอนลมหอบบุษบาถัดมาเป็นฉากทิวทัศน์สลับาครแบบตะวันตก ห้องภาพถัดมาเป็นตอนอิเหนาไปเมืองมะละกา (ภาพที่ 3.30) อิเหนาบวชเป็นฤๅษี ปันหยี่ชวนอุณากรรณชนไก่ ย่าหรีนตามนกยูง และประสันตาเซ็ดหนังตะลุงตามลำดับ

ภาพที่ 3.30 จิตรกรรมอิเหนาตอนอิเหนาไปเมืองมะละกา

ห้องภาพสุดท้ายเชื่อมต่อผนังสกัดตรงข้ามพระประธานด้านบนเป็นภาพผู้คนและทิวทัศน์ที่มีอาคารแบบตะวันตก ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานระหว่างบานประตูมีพื้นที่ 2 ส่วน ด้านซ้ายมือของพระประธานวาดภาพอิเหนาตอนอภิเษกสมรส ผนังด้านขวามือพระประธานระหว่างบานหน้าต่าง ห้องภาพแรกเป็นตอนประสันตาท่อนก ห้องภาพถัดมาเป็นตอนอิเหนาเข้าหานางจินตหรา ถัดมาเป็นห้องภาพวิหยาสะก่าตามกวาง อิเหนาวิ่งม้าตามหาบุษبانางบุษบา อิเหนาฉวยกริชและบุษบาเสียดูเกียน แก้วบนที่เขาวิลิตมาหระ อิเหนาล้มป่วยด้วยพิษรัก สังคามาระตาไปหาถ้า ห้องภาพสุดท้ายเป็นตอนอิเหนายกทัพออกจากเมือง

7.2 จิตรกรรมบนบานประตูและบานหน้าต่างพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

จิตรกรรมบนบานประตูพระวิหารด้านในประตูบานกลางเขียนเป็นผ้า幔แหวก ด้านบนมีริ้วผ้าทับซ้อนกัน ตรงกลางวาดเป็นรูปอุบาสกนั่งพนมมือช่อดอกไม้ยกขึ้นไหว้ และมีโคมระย้าประดับกลางประตู ประตูบานเล็กด้านซ้ายและขวามือองค์ประกอบใกล้เคียงกันแต่เปลี่ยนภาพทหารแต่งกายแบบตะวันตกยืนถือปืน จิตรกรรมบนบานหน้าต่างด้านในก็เช่นกันแต่เขียนเป็นภาพไต้ชะบูชาที่มีดอกไม้้อย่างเทศปักเป็นพุ่มในแจกัน จิตรกรรมบนบานประตูหน้าต่างด้านนอกปิดทองรดน้ำเขียนลายสมบัติ 7 ประการที่คู่ควรพระจักรพรรดิ นอกจากนี้บริเวณบานแผละหน้าต่างยังมีงานจิตรกรรมเขียนสีในช่องสี่เหลี่ยมแนวตั้งโดยจัดวางองค์ประกอบใกล้เคียงกันคือมีรายละเอียดของภาพอยู่ด้านล่าง ฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีต้นไม้อูเขาและเส้นขอบฟ้า มีเนื้อหาเป็นคำพังเพยและมีตัวอักษรกำกับใต้ภาพ เช่น บานแผละหน้าต่างด้านซ้ายมือพระประธานเป็นภาพเขียนเสือให้วัวกลัว (ภาพที่ 3.31) ช้างตายทั้งตัวเอาไปบัวมาปิดไม่มิด ฯลฯ

ภาพที่ 3.31 จิตรกรรมบนบานแผละหน้าต่างเขียนเสือให้วัวกลัว

7.3 จิตรกรรมบนเสาพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

ภายในพระวิหารมีเสาจำนวน 6 คู่ เสาแต่ละคู่จะมีลวดลายที่คล้ายคลึงกันแต่มีสีที่ต่างกันไปโดยเสาที่อยู่ห่างจากพระประธานออกไปจะมีสีที่มีดกล้าขึ้นเรื่อยๆ (ภาพที่ 3.32) สีพื้นของเสาที่อยู่ใกล้พระประธานเรียงตามลำดับคือ สีขาว เหลืองอ่อน เหลืองเข้ม ส้ม เขียว และน้ำเงิน

ภาพที่ 3.32 จิตรกรรมบนเสาพระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร

ที่กลางเสาค่อนมาทางโคนเสาจะมีกรอบสี่เหลี่ยมลงแสงเงาคล้ายรูปและมีการวาดอยู่ภายใน ลำดับภาพจากซ้ายมือพระประธานเรียงไปจนครบรอบมีจำนวน 12 ภาพได้แก่ ภาพพระบรมศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพพาน ภาพพระสาวกนโมสการพระบรมสารีริกธาตุในสถูป (ภาพที่ 3.33) ภาพอุบาสกอุบาสิกาฟังธรรม ภาพนายตุลาการตัดสินนักโทษ ภาพคนสร้างบาปด้วยการจับปลา ภาพชาวตะวันตก ภาพแขกโพกศีรษะเลี้ยงแพะ ภาพพรานดักสัตว์ ภาพคนตีไก่ ภาพคนทำอาหารทำบุญเลี้ยงพระ ภาพพระอรหันต์ และภาพพระพุทธองค์แสดงธรรม

ภาพที่ 3.33 จิตรกรรมบนเสภาพพระสาวกนมัสการพระบรมสารีริกธาตุในสถูป

7.4 จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

ภายในพระอุโบสถมีงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นทั้ง 4 ด้าน ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือเวียนจนครบ จากนั้นจึงเป็นรายละเอียดภาพวาดผนังระหว่างบานประตูและบานหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือ ระหว่างผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างคั่นด้วยลายหน้ากระดานดอกพุดตาลใบเทศ ผนังสกัดหลังพระประธานเหนือบานประตูเป็นภาพพุทธประวัติ (ภาพที่ 3.34)

ภาพที่ 3.34 จิตรกรรมพุทธประวัติผนังสกัดหลังพระประธานเหนือบานประตู

ผนังซ้ายมือพระประธานเหนือบานหน้าต่างเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีฉากหลังเป็นเส้นขอบฟ้า มีทิวเขาและต้นไม้ซ้อนกันอยู่ไกลๆ เหนือขึ้นไปเป็นท้องฟ้าและก้อนเมฆที่มีเทวดาอย่างไทยเหาะแทรกอยู่ ด้านล่างมีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่านเป็นตัวเชื่อมเนื้อหาทั้งผนัง บริเวณกลางภาพมีแนวคลองซอยที่แยกพื้นที่เป็นส่วนๆ จนแลดูคล้ายเกาะ มีภาพวัดวาอาราม ภาพพระสงฆ์กำลังทำกิจวัตรประจำวัน เช่น ออกบิณฑบาต เรียนพระคัมภีร์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีภาพบ้านเรือนและผู้คนกำลังทำกิจกรรมต่างๆ เช่น พายเรือ ใส่บาตร เดินข้ามสะพาน ฯลฯ ต่อเนื่องกันไปทั้งผนัง ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานเหนือบานหน้าต่างเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีองค์ประกอบคล้ายๆ กับผนังซ้ายมือพระประธาน แต่ตรงกลางเป็นภาพวัดที่มีเจดีย์ทรงระฆังต่อท้าย ที่แนวกำแพงแก้วด้านหน้ามีประตูทางเข้าที่ทำเป็นศาลาจตุรมุขมีผู้คนมาชุมนุมและมีบายศรีกระถางขนาดใหญ่ (ภาพที่ 3.35)

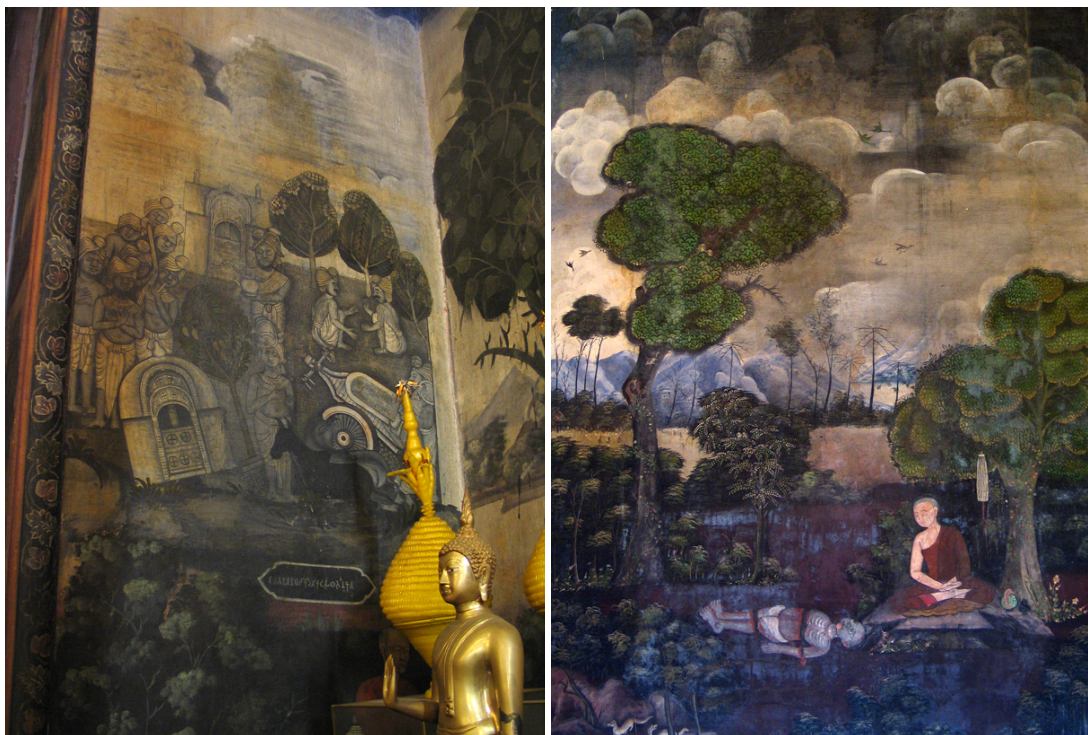
ภาพที่ 3.35 ฉนังสกดตรงซ้ําพระประธาน เหนือบานหน้าตําง

ฉนังขวามือพระประธานเหนือบานหน้าตํางมืองค้ประกอบไกล้เคียงกับฉนังดํานซ้ํามือพระประธาน คือฉากหลังของภาพแสดงเส้นขอบฟ้า มีทิวเขาและต้นไม้ท้บซ้ํอนกันอยู่ไกลๆ ทําค้เกิดระยะไกล้ – ไกล เหนือซ้ํนไปเป็นท้องฟ้าและก้อนเมฆที่มีเทวดาอย่างไทยเหาะแทรกอยู่ บริเวณตรงกลางภาพมีภาพวาดการปฏิบัติธุดงค์ของพระกรรมฐาน เช่น การอยู่ป่าซ้ําเป็นวัตร (ภาพที่ 3.36) การอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร การอยู่ในท้โล่งแจ้งเป็นวัตร

ภาพที่ 3.36 การปฏิบัติธุดงค์พระกรรมฐาน ฉิตรกรรมดํานขวามือพระประธาน

ผนังสกัดหลังพระประธานระหว่างบานประตูเป็นภาพพุทธประวัติตอนป่าเลไลย์ ด้านขวามือพระประธานเป็นภาพลิงถวายรวงผึ้ง ด้านซ้ายมือเป็นภาพช้างถวายคนโทน้ำ ผนังด้านซ้ายและขวาของพระประธานระหว่างบานหน้าต่างทุกช่องเป็นภาพพระสงฆ์ปลงอสุภกรรม ยกเว้นผนังด้านขวามือห้องภาพที่ติดกับพระประธานเป็นภาพวาดเลียนแบบศิลปะโบราณของอินเดีย (ภาพที่ 3.37) ภาพพระสงฆ์ปลงอสุภกรรม (ภาพที่ 3.38) มีองค์ประกอบคล้ายกันคือมีภาพทิวทัศน์ซึ่งประกอบด้วยภูเขา ทะเล ต้นไม้ ท้องฟ้า ก้อนเมฆ เป็นฉากหลัง กลางภาพมีภาพพระสงฆ์ ซึ่งมีทั้งยืนและนั่งจ้องซากศพในลักษณะต่างๆ เช่น ศพที่พองอืด ศพที่เหลือแต่กระดูก ศพที่ถูกตัดออกเป็นท่อนๆ ฯลฯ

ภาพที่ 3.37 (ซ้าย) จิตรกรรมเลียนแบบศิลปะโบราณของอินเดีย

ภาพที่ 3.38 (ขวา) จิตรกรรมพระสงฆ์ปลงอสุภกรรม ระหว่างบานหน้าต่าง

ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานระหว่างบานประตูตรงกลางเป็นภาพปราสาททรงจอมแห ภายในประดิษฐานพระโกศสีทอง (ภาพที่ 3.39) ตัวปราสาทมีแนวระเบียงคดล้อม 3 ด้าน ฉากหลังเป็นเส้นขอบฟ้าที่มีผืนน้ำและท้องฟ้าบรรจบกัน ตรงกลางด้านขวาเป็นภาพพระสงฆ์กำลังปลงศพ ด้านล่างเป็นภาพโรงละครที่มีการแสดงโขนมีผู้ชมทั้งที่เป็นคนไทยและต่างชาติยืนดู

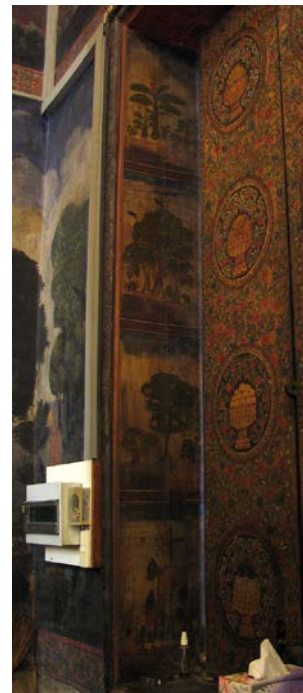
ภาพที่ 3.39 จิตรกรรมผนังสกัดตรงข้ามพระประธานระหว่างบานประตู

7.5 จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

จิตรกรรมบนบานประตูพระอุโบสถผนังสกัดตรงข้ามพระประธานเป็นรูปวงกลม ภายในเป็นภาพคนและสัตว์รวม 10 ชนิด พื้นเป็นลายดอกพุดตานก้านแย่งสลักสี (ภาพที่ 3.40) จิตรกรรมหลังพระประธานเขียนเป็นรูปวงกลมภายในมีภาพผลไม้ 10 ชนิดวางอยู่บนพานรอง จิตรกรรมบนบานหน้าต่างเป็นรูปผลไม้ 8 ชนิดในวงกลม บริเวณบานและประตูและหน้าต่างมีงานจิตรกรรมในช่องสี่เหลี่ยมโดยมีองค์ประกอบใกล้เคียงกันคือมีภาพต้นไม้ต่างชนิดกัน (ภาพที่ 3.41)

ภาพที่ 3.40 (ซ้าย) จิตรกรรมบนบานประตูผนังสกัดตรงข้ามพระประธาน

ภาพที่ 3.41 (ซ้าย) จิตรกรรมบริเวณบานและหน้าต่างในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร

วัดปทุมวนาราม

1. ประวัติความเป็นมาของปทุมวนาราม

วัดปทุมวนารามเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ทิศเหนือเป็นด้านหลังวัดติดกับที่ธรณีสงฆ์ ทิศใต้เป็นด้านหน้าวัดติดถนนพระรามที่ 1 ทิศตะวันออกติดกับทางสาธารณประโยชน์ และทิศตะวันตกติดกับคลองอรชร

วัดปทุมวนารามเป็นวัดที่รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเนื่องจากพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์สร้างสวนให้เจ้านายฝ่ายหน้าฝ่ายในไว้สำหรับเป็นที่พักผ่อน จึงทรงรับสั่งให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติจัดหาทุ่งนานอกพระนครที่ตำบลหนึ่งในคลองบางกะปิและสร้างวัดปทุมวนารามขึ้น ดังปรากฏในจดหมายเหตุความว่า

“...ครั้นถึง ณ เดือนอ้ายปีฉลูเบญจศก...สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ จึงบัญชาการให้ตั้งพลับพลาที่เสด็จประทับริมคลอง ซึ่งจะได้ประดิษฐานเป็นที่พระราชวังที่เสด็จประทับนั้นเสร็จแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พลับพลาทอดพระเนตรที่ทุ่งนาต้องพระราชหฤทัย จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติเป็นแม่กอง พระยาสามภพถวายเป็นนายงาน จับการจ้างจีนขุดสระกว้างใหญ่ ขนมูลดิน

ขึ้นทำเพนคันเพนกำแพงไว้โดยรอบ ในสระให้ปลูกบัวต่างๆ และสร้างเกาะใหญ่ไว้ท่ามกลาง เกาะน้อยลดเลี้ยวรายไปในทิศนั้นๆ เพนที่พระบรมวงษานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายในจะได้ เล่นตามฤดูกาล แลราษฎรชาววัดชาวบ้านจะได้ไปมาดูเขยชมตามปราธนา แลสถาปนา พระราชวังทำพระที่นั่งที่ประทับแรมองค์หนึ่ง แลพลับพลาที่เสด็จออกแลโรงละครแลที่ ข้าราชการฝ่ายในอาไศรย แลมีเขื่อนเพชรเพนที่รักษา มีโรงครัวช่างนำช่างใน แลชักกำแพง ล้อมรอบเพนเขตรคัน แล้วทรงพระราชดำริหาที่วังประทุมวัน เมื่อเสด็จมาประทับที่กว้าง เปล่าอยู่ไม่เพนที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสิ่งใด จึงทรงพระราชศรัทธา ให้สถาปนาสร้างพระ อารามขึ้น สร้างพระมหาสุรูปเจดีย์มีชั้นชุกกระชี่ชั้นทักษิณ แลพระอุโบสถหลังหนึ่งด้าน ตะวันออก พระมหาเจดีย์มีกำแพงแก้วรอบ...มีศาลารายแลศาลาที่อาไศรยแลหมู่กุฏิใหญ่ น้อยที่อยู่พระสงฆ์พร้อมบริบูรณ์...แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งใหญ่ให้น้อยลงในเกาะใหญ่ เกาะน้อย บนเกาะนั้นให้ปลูกพรรณผักต่างๆ พรรณดอกไม้ต่างๆ ถึงฤดูเดือนยี่เพนคราวน้ำ ลดแล้ว ให้ไขเปิดน้ำเข้าไปเปี่ยมสระ...” (หข. ๕.4 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 259)

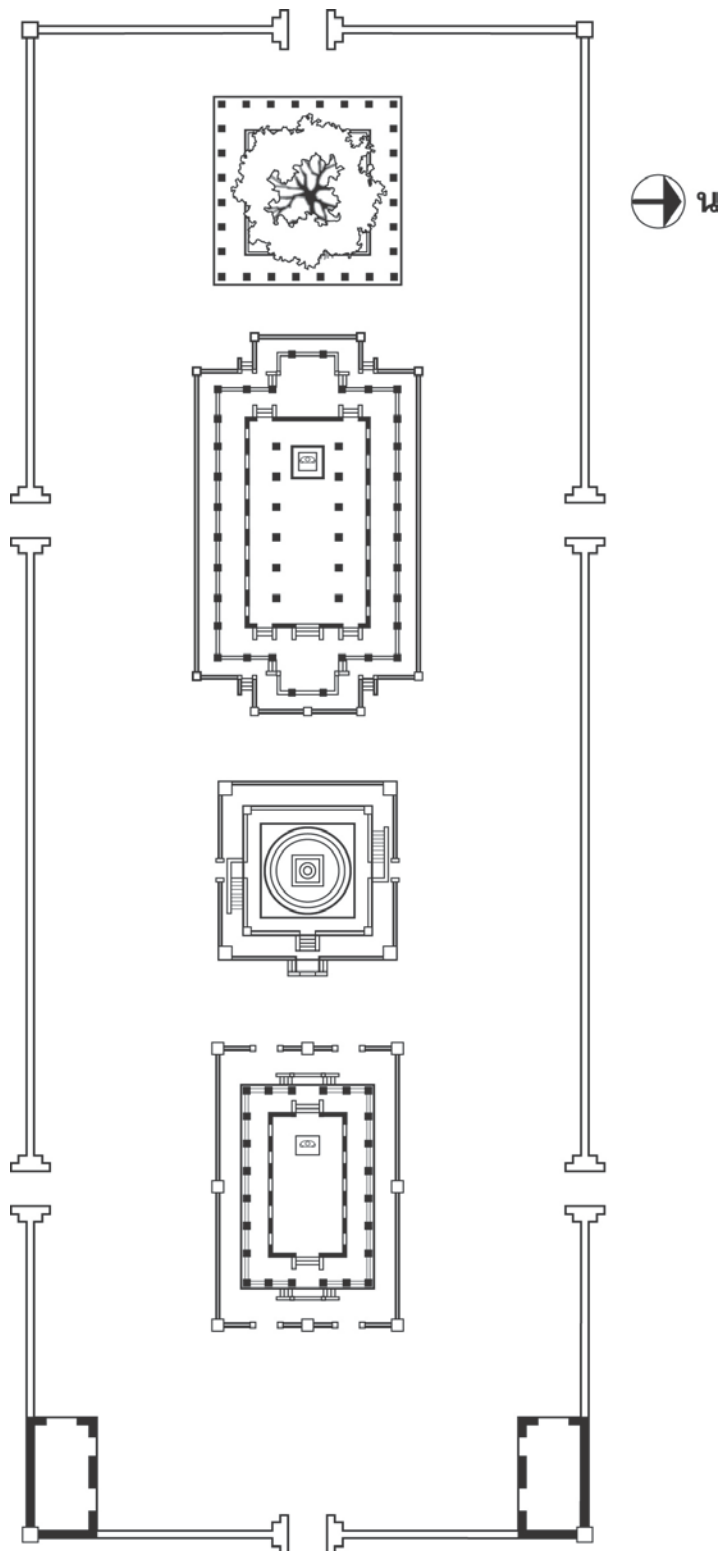
บริเวณโดยรอบวัดมีการจ้างชาวจีนขุดสระ 2 สระ สระด้านเหนือเรียกสระใน สระด้านใต้ เรียกสระนอกติดต่อกัน ทางฝั่งเหนือของสระในทรงปลูกโรงเรือนเป็นพระที่นั่งสำหรับประทับแรม 1 องค์ พลับพลาสำหรับเสด็จออกโรงละคร เรือนฝ่ายในและโรงครัว กำหนดให้เป็นเขตหวงห้ามส่วน พระองค์ ส่วนสระนอกอนุญาตเป็นที่เล่นเรือของข้าราชการและราษฎรทั่วไป และพระราชทานนาม ว่าวัดปทุมวนาราม ประกาศวิสุคามสีมา พ.ศ. 2400 (หข. ๕.4 หมู่ประกาศ จ.ศ.1227 เลขที่ 153) เมื่อวัดแล้วเสร็จทรงนิมนต์พระจากวัดบวรนิเวศวิหารมาปกครองวัดใน พ.ศ. 2401 จากนั้นทรงเสด็จ ทางชลมารคไปอัญเชิญพระแสนและพระใสจากวัดเขมาภิรตาราม ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญมา ประดิษฐานในพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม เมื่อสร้างวัดแล้วเสร็จและตั้งใจจะจัดงานฉลองใน พ.ศ. 2404 แต่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีสิ้นพระชนม์เสียก่อนจึงเลื่อนไปฉลองวัดใน พ.ศ. 2410 (หข. ๕.4 หมู่ประกาศ จ.ศ. 1229 เลขที่ 207) พร้อมกับเสด็จมาเป็นประธานในงานตลอด 5 วันโดย ประทับแรมที่วังสระปทุม (กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2525, หน้า 185 – 186)

สมัยรัชกาลที่ 5 วัดชำระตุรตุโรดมจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยานานาพิธากษีเป็นนายงาน บูรณปฏิสังขรณ์วัดปทุมวนารามอีกครั้งหนึ่ง ใน พ.ศ. 2515 พระอุโบสถถูกไฟไหม้ทำให้หลังคาและ ฝาผนังเสียหาย ทางวัดจึงบูรณะใหม่โดยกะเทาะปูนที่ฝาผนังด้านนอกออกแล้วฉาบปูนใหม่พร้อม ทาสี ประดับตกแต่งซุ้มประตูหน้าต่างติดกระจกปิดทองใหม่ (กรมศิลปากร, 2525, หน้า 33 – 34) จากนั้นวัดปทุมวนารามได้รับการปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

2. แผนผังเขตพุทธาวาสวัดปทุมวนาราม

วัดปทุมวนารามหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แผนผังเขตพุทธาวาสเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว ด้านในกำแพงมีสิ่งก่อสร้างสำคัญวางตัวในแนวแกนตะวันออก – ตะวันตก

(ภาพลายเส้นที่ 3.3) ที่มุกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออกมีศาลารายจำนวน 2 หลัง ถัดเข้ามาเป็นพระอุโบสถ พระเจดีย์ พระวิหาร และต้นพระศรีมหาโพธิ์

ภาพลายเส้นที่ 3.3 แผนผังเขตพุทธาวาสวัดปทุมวนาราม
ที่มา (ปรับปรุงจาก สมคิด จิระทัศนกุล, 2533, หน้า 62)

3. พระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

พระอุโบสถได้รับการสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2377 เป็นอาคารขนาด 5 ห้อง (ภาพที่ 3.42) มีกำแพงเตี้ยๆ ล้อมรอบ บนกำแพงมีใบเสมาปักอยู่ ตัวพระอุโบสถมีหลังคาลดหน้าและหลังอย่างละ 1 ชั้น แต่ละชั้นมีทับหลังคาซ้อนกัน 2 ทับ หลังคาช้อยยื่นออกมาเป็นปีกนกยื่นคลุมพาไลรอบอาคาร เสาพาไลเป็นเสาสี่เหลี่ยม ระหว่างเสาแทรกด้วยพนักกำแพงกรุด้วยลูกกรงกระเบื้องเคลือบ เครื่องบนหลังคาเป็นแบบไทยประเพณี คือประกอบไปด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ผนังสกัดด้านหน้าและด้านหลังมีบันไดทางขึ้นสู่พระวิหาร 2 ทาง ผนังสกัดทั้ง 2 ด้านมีประตูทางเข้าด้านละ 1 บาน

ภาพที่ 3.42 พระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

3.1 หน้าบันพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

หน้าบันพระอุโบสถสลักจากไม้ปิดทองประดับกระจกเป็นลายกอบัวมีคลื่นน้ำแบบเกล็ดปลาอยู่ด้านล่าง ล้อมรอบตราพระราชลัญจกรพระมหาพิชัยมงกุฎซึ่งประดิษฐานอยู่บนพานบริเวณกึ่งกลางหน้าบัน ล้อมรอบด้วยลายกระหนกเปลว (ภาพที่ 3.43)

ภาพที่ 3.43 หน้าบันพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

3.2 การประดับซุ้มประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

ซุ้มประตู – หน้าต่างด้านนอกทำเป็นลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกเป็นลายอย่างเทศที่มีโถบรรจุกอบัวจำนวน 3 ใบบริเวณด้านบนบนสุด (ภาพที่ 3.44) บานประตูและหน้าต่างด้านนอกเป็นงานปูนปั้นภาพวิถีชีวิตชาวนาที่มีรูปทุ่งนา กอบัว และบ้านเรือน

ภาพที่ 3.44 ซุ้มประตูพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

3.3 แผนผังสีมาและการประดับใบเสมาวัดปทุมวนาราม

สีมาที่วัดปทุมวนารามเป็นแบบมหาสีมาโดยมีใบเสมาที่แนบกับตัวพระอุโบสถและใบเสมาที่เป็นแท่งศิลาตั้งห่างจากตัวอาคารบนแนวกำแพงแก้วที่ล้อมรอบพระอุโบสถ (ภาพที่ 3.45) ทำจากหินแกรนิตสีอมเขียว มีลักษณะเป็นเสมารูปแท่ง ที่โคนเสมาจมีรูปพญานาคทั้ง 4 มุม ส่วนมหาสีมาชั้นนอกทำเป็นแท่งศิลาปักกรอบกำแพงแก้ว

ภาพที่ 3.45 ใบเสมาพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

4. พระเจดีย์วัดปทุมวนาราม

พระเจดีย์สร้างเมื่อ พ.ศ. 2377 เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณสี่เหลี่ยมจำนวน 2 ชั้น (ภาพที่ 3.46) ฐานประทักษิณชั้นล่างเป็นฐานสิงห์มีกำแพงแก้วโดยรอบ มีผนังระเบียงกรุด้วยกระเบื้องเคลือบสี มีบันไดขึ้น 2 ทาง ที่มุมลานประทักษิณทำเป็นปูนปั้นบัวกลุ่มซ้อนลดหลั่นกันจำนวน 4 ชั้น มีการทำซุ้มโค้งแหลมที่กึ่งกลางผนังบริเวณทิศเหนือและทิศใต้ ฐานประทักษิณชั้นบนคล้ายกับประทักษิณชั้นล่างแต่มีการทำซุ้มโค้งแหลมที่กึ่งกลางผนังทั้ง 4 ทิศ กรอบซุ้มมีลายปูนปั้นรูปเศียรนาคที่แลดูคล้ายนงเง้าทำนองเดียวกับลานประทักษิณชั้นล่าง องค์พระเจดีย์ประกอบด้วยฐานเชิงในผังกลมรองรับฐานบัว เหนือขึ้นไปเป็นชุกมาลัยเถาซ้อนกัน 3 ชั้น รอยต่อระหว่างฐานบัวและมาลัยเถาประดับปูนปั้นรูปสิงห์อ้าปากทั้ง 4 ทิศ เหนือมาลัยเถาเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่รองรับองค์ระฆังและบัลลังก์สี่เหลี่ยม ต่อด้วยก้านฉัตร เสาหอน ปล้องไฉน ปลียอดและลูกแก้ว

ภาพที่ 3.46 พระเจดีย์วัดปทุมวนาราม

5. พระวิหารวัดปทุมวนาราม

พระวิหารเป็นอาคารขนาด 7 ห้อง มีพนักกำแพงแก้วล้อมรอบ มีหลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น แต่
 ละชั้นมีหลังคาซ้อนกัน 3 ตับ (ภาพที่ 3.47)

ภาพที่ 3.47 พระวิหารวัดปทุมวนาราม

ด้านหน้าและด้านหลังของพระวิหารซีกปีกนกยื่นออกมาคลุมทำเป็นพาไลรอบตัวอาคาร ด้านหน้าของอาคารมีมุขโถงยื่นออกมา ผนังสกัดด้านหน้าและด้านหลังของพระวิหารวัดปทุมวนารามฯ มีบันไดทางขึ้นสู่พระวิหาร 2 ทาง ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานทำประตูทางเข้า 3 บาน ผนังสกัดหลังพระประธานมีประตูทางเข้า 2 บาน ผนังด้านนอกทำซุ้มจรณะนำประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนปางห้ามญาติ ภายในพระวิหารมีเสาจำนวน 12 ต้นและมีงานจิตรกรรมประดับอยู่

5.1 หน้าบันพระวิหารวัดปทุมวนาราม

หน้าบันพระวิหารด้านทิศตะวันออก หน้าบันอาคารประธานประกอบด้วยหน้าบันประธานและหน้าบันชั้นลด (ภาพที่ 3.48)

ภาพที่ 3.48 หน้าบันด้านทิศตะวันออกพระวิหารวัดปทุมวนาราม

ตรงกลางหน้าบันประธานเจาะซุ้มจรณะนำประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ด้านบนของกรอบซุ้มจรณะทำเป็นลายกระหนกเปลวคล้ายพุ่มพระศรีมหาโพธิ์ หนาบซ้ายและขวา ทำเป็นภาพเทวดา ครุฑ ยักษ์ นั่งเรียงหน้ากระดานประนมมือหันหน้าเข้าหาพระพุทธรูปตรงกลาง มีฉัตร บังสุร และบังแทรกประกอบ คั่นหน้าบันซัดลดด้วยหน้ากระดานกระจิงฐานพระ ประดับด้วย แฉวเทวดา ครุฑ ยักษ์ ฤๅษี นั่งพนมมือหันหน้าเข้าหาพานพุ่มที่อยู่ตรงกลาง บริเวณหน้าบันมุขโถงทิศ ตะวันออกตรงกลางมีภาพพระมหาพิชัยมงกุฎประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า 2 ชั้น ล้อมด้วยกรอบทรง กระจิง ด้านข้างประกอบด้วยฉัตร 5 ชั้น ผนังหลังเป็นลายกระหนกเปลวแทรกด้วยลายเทพพนม หน้าบันพระวิหารด้านทิศตะวันตกมีองค์ประกอบคล้ายทิศตะวันออกแต่ต่างออกไปที่ซุ้มจรณะ

ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ ยอดกรอบซุ้มจะระนำทำเป็นพระยานาคเจ็ดเศียรแผ่พังพาน พื้นหลังเป็นลายกอบัวแบบธรรมชาติที่มีพระยานาคแทรกอยู่และมีต้นไม้ขนานทั้งสองด้าน

5.2 การประดับซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหารวัดปทุมวนาราม

การประดับกรอบซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหารทำเป็นซุ้มทรงมงกุฎประดับด้วยลายปูนปั้นอย่างเทศปิดทองประดับกระจก มีสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎบนพานรองประดับอยู่ตรงกลางซุ้ม (ภาพที่ 3.49)

ภาพที่ 3.49 ลายปูนปั้นกรอบซุ้มหน้าต่างพระวิหาร

6. พุทธปฏิมาวัดปทุมวนาราม

6.1 พระประธานในพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

พระประธานในพระอุโบสถพระนามว่าพระสายน์ (พระใส) (ภาพที่ 3.50) เป็นพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ภายหลังรัชกาลที่ 4 ทรงอัญเชิญมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ มีลักษณะพระพักตร์และพระนลาฏกว้าง พระรัศมีเป็นรูปเปลว พระกรณยาว ทรงครองจีวรห่มเฉียงเรียบแนบพระวรกาย ประทับนั่งปางมารวิชัย ประดิษฐานบนฐานหน้ากระดานเกลี้ยง

6.2 พระประธานในพระวิหารวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

พระประธานในพระวิหารพระนามว่าพระเสริม (พระเสิม) เป็นพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 คราวเดียวกับพระสายน์ และพระแสน (เมือง

มหาไชย) พระเสริมเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิราบปางมารวิชัยประดิษฐานบนบุษบก (ภาพที่ 3.51) พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระรัศมีเป็นรูปเปลว พระกรรณยาว ทรงครองจีวรห่มเฉียงเรียบ แนบพระวรกาย มีชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่ยาวจรดพระนาภี ฐานล่างของพระพุทธรูปเป็นฐานบัวประดับท้องไม้ด้วยลูกแก้วอกไก่ ด้านหน้าพระเสริมมีพระพุทธรูปจากเวียงจันทน์อีกพระองค์หนึ่ง พระนามว่าพระแสน (เมืองมหาไชย) เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างสำริด ลงรักปิดทอง ปางมารวิชัยสมาธิราบ (ฉวีงาม มาเจริญ และคณะ, 2545, หน้า 341)

ภาพที่ 3.50 (ซ้าย) พระสายน์ (พระใส) พระประธานในพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.51 (ขวา) พระเสริม (พระเสิม) พระประธานในพระวิหาร

7. จิตรกรรมวัดปทุมวนาราม

7.1 จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

ภายในพระอุโบสถมีงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นทั้ง 4 ด้าน เนื้อหาและการจัดวางภาพจิตรกรรมมีการอธิบายอยู่ในพระราชกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า “...ภายในผ้าปูนั่งหว่างหน้าต่าง มีจิตรกรรมแสดงเรื่องสังกรรมวิธีในพระวินัย ที่บานกบข้างในมีเรื่องตามคำโคลงสุภาษิตต่างๆ บนหลังคาหน้าต่างขึ้นไปแสดงเรื่องเทพบุตร เทพธิดา มาประพาสในสวนที่ดาวดึงษ์...” (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2555, หน้า 68)

ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือเวียนจนครบ จากนั้นจึงเป็นรายละเอียดภาพวาดผนังระหว่าง

บานประตูและบานหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือ ระหว่างผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างคั่นด้วยลายหน้ากระดานดอกพุดตาลใบเทศ ผนังสกัดหลังพระประธานเหนือบานประตูเป็นภาพสระน้ำที่มีบัวและดอกบัวจำนวน 7 ดอกไล่ระดับเป็นฉากหลังให้กับพระประธาน ดอกบัวแต่ละดอกมี 7 กลีบ แต่ละกลีบมีนางฟ้ากำลังร่ายรำจำนวน 7 องค์ ด้านล่างเป็นพื้นดินที่มีเทวดาชี้ชวนให้ดูเหล่านางฟ้า ด้านบนสุดมีก้อนเมฆ และมีเทวดาเหาะแทรกอยู่ (ภาพที่ 3.52)

ภาพที่ 3.52 จิตรกรรมผนังสกัดหลังพระประธานเหนือบานประตู

ผนังซ้ายมือพระประธานเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีเส้นขอบฟ้าเชื่อมต่อกันทั้งผนัง มีภาพเทพบุตรและเทพธิดามาชุมนุมรอบสระบัว บ้างเล่นดนตรี บ้างลอยเรือร้องเพลงอย่างสนุกสนาน เหนือขึ้นไปเป็นเทวดาอย่างไทยเหาะแทรกตามก้อนเมฆ ได้ภาพวาดมีจารึกกำกับไว้ (ภาพที่ 3.53) ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานเหนือบานหน้าต่างเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีองค์ ประกอบคล้ายคลึงกับผนังซ้ายมือพระประธาน ผนังขวามือพระประธานเหนือบานหน้าต่างมีองค์ประกอบใกล้เคียงกัน คือ ฉากหลังของภาพแสดงเส้นขอบฟ้า มีทิวเขาและต้นไม้ที่ซับซ้อนกันอยู่ไกลๆ ทำให้เกิดระยะใกล้ – ไกล ด้านหน้าเป็นสระบัวที่มีเทพบุตรและเทพธิดาชุมนุมอยู่โดยรอบ เหนือขึ้นไปเป็นท้องฟ้าและก้อนเมฆที่มีเทวดาอย่างไทยเหาะแทรก

ภาพที่ 3.53 ผนังซ้ายมือพระประธาน เหนือบานหน้าต่าง

ผนังสกัดหลังพระประธานระหว่างบานประตู รวมทั้งผนังระหว่างบานหน้าต่างเป็น เรื่องวินัยสงฆ์ องค์ประกอบของภาพมีลักษณะคล้ายกันคือแบ่งภาพเป็นช่องสี่เหลี่ยม ฉากหลังเป็น เส้นขอบฟ้า มีภูเขาและทิวไม้อยู่ไกลๆ ท้องฟ้ามีการไล่น้ำหนักแสงเงา เหนือขึ้นไปช่างใช้สีขาวแต้ม เป็นภาพพระจันทร์และกลุ่มดาวลักษณะต่างๆ กลางภาพเป็นกลุ่มอาคารแบบไทยปะปนกับอาคาร แบบตะวันตกแต่เขียนให้มีแสงเงาและลักษณะทัศนียวิทยาแบบตะวันตก บางห้องภาพมีแม่น้ำอยู่ ทางด้านหน้าของภาพ บุคคลที่ปรากฏในภาพได้แก่ พระสงฆ์กำลังทำกิจวัตรของตน เช่น สวดมนต์ จารใบลาน ทั้งชายและหญิงในภาพกำลังทำกิจกรรมแตกต่างกันออกไป เช่น นำสิ่งของมาถวายพระ ลอยกระทง แห่เรือ แห่นาค (ภาพที่ 3.54) ด้านล่างห้องภาพมีจารึกกำกับอยู่ ตัวอย่างภาพวินัยสงฆ์ ที่เกี่ยวกับจีวร (ภาพที่ 3.55) นำสังเกตว่าจิตรกรรมที่พระอุโบสถแห่งนี้แสดงความแตกต่างของกลุ่ม คนแต่ละชาติพันธุ์ด้วยเครื่องแต่งกาย เช่น ไทย ลาว แวก ฉวน

ภาพที่ 3.54 (ซ้าย) การแห่นาคทางเรือ จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

ภาพที่ 3.55 (ขวา) วินัยสงฆ์เรื่องจีวร จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

7.2 จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม

จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างในพระอุโบสถเขียนเป็นรูปเครื่องตั้งบูชาอย่างจีน บริเวณบานแพลงหน้าต่างมีงานจิตรกรรมในช่องสี่เหลี่ยมโดยจัดวางองค์ประกอบใกล้เคียงกันคือ มีรายละเอียดของภาพอยู่ด้านล่าง ฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการสั่งสอนผู้คนให้รู้จักระมัดระวังตนเอง ได้ภาพมีตัวอักษรซึ่งแต่งเป็นคำกลอนกำกับไว้ ในขณะที่จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างด้านนอกเทคนิคปิดทองประดับกระจกเป็นภาพทิวทัศน์ที่ประกอบไปด้วยทุ่งนา สระบัว และกระท่อม มีผู้คนกำลังทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ไถนา หาปลา มีรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ควายนกกระสา

7.3 จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารวัดปทุมวนาราม

ภายในพระวิหารมีงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นทั้ง 4 ด้าน รวมทั้งบริเวณเสาของอาคารจำนวน 12 ต้น ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดผนังเหนือบานประตูหน้าต่าง จากนั้นจึงเป็นรายละเอียดภาพวาดผนังระหว่างบานประตูและบานหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือเวียนจนครบ

ผนังเหนือบานประตูทั้ง 4 ด้านเป็นภาพขบวนเสด็จพระพุทฺธยาตราทางชลมารค โดยมีเรือนานาชาติประกอบขบวนเสด็จฯ มีภาพบ้านเรือนและผู้คนที่อยู่บนฝั่ง (ภาพที่ 3.56) ฉากหลังเป็นต้นไม้และท้องฟ้า

ภาพที่ 3.56 ขบวนเสด็จพระพุทฺธยาตราทางชลมารคเหนือบานประตูหน้าต่างทั้ง 4 ด้าน

ผนังสกัดหลังตรงกับตำแหน่งฐานชุกชีของพระประธานวาดเป็นเส้นโค้งต่อเนื่องกัน เป็นกรอบสามเหลี่ยม ภายในวาดภาพพระพุทฺธเจ้า 5 พระองค์ประทับสมาธินั่งในซุ้มเรือนแก้ว ถัดลงมาเป็นภาพเทวดาประทับยืนในซุ้มเรือนแก้ว 5 องค์ ด้านล่างสุดเป็นภาพสัตว์ 5 ชนิด ได้แก่ ไก่ นาค เต่า วัว และราชสีห์ มีตัวอักษรขอมกำกับใต้ภาพ

ผนังระหว่างบานประตูและหน้าต่างเป็นภาพศรีธรรณชัยโดยรอบ (ดูเนื้อเรื่องย่อศรีธรรณชัยในภาคผนวก ข) ผนังสกัดหลังวาดเป็นภาพมารดาของศรีธรรณชัยพาตัวมาฝากไว้กับพระอาจารย์ที่วัด ศรีธรรณชัยได้แสดงให้เห็นถึงสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด ได้แก่ ตอนศรีธรรณชัยปลุกพระอาจารย์ ตอนขนมขี้หมูขี้หมา และตอนต้มยาปลา ท้ายที่สุดพระอาจารย์ไม่สามารถทนพฤติกรรมฉลาดแกมโกงของศรีธรรณชัยได้จึงให้มารดาพากลับบ้าน (ภาพที่ 3.57 – 3.58)

ภาพที่ 3.57 (ซ้าย) จิตรกรรมเรื่องศรีรัตนสุชัย ผนังสกัดหลังด้านซ้ายมือของพระประธาน

ภาพที่ 3.58 (ขวา) รายละเอียดตอนศรีรัตนสุชัยใช้ไม้หวดพระอาจารย์จันศิริชะแตก

ผนังสกัดด้านซ้ายมือพระประธานระหว่างบานหน้าต่างเริ่มจากตอนที่ศรีรัตนสุชัยมาอาศัยอยู่กับหลวงนายศรี ผนังถัดมาเป็นตอนหลอกขายวัวให้กับเศรษฐี เรือมาจนตอนศรีรัตนสุชัยรับทำพนักขนไก่ ตอนพนักทายใจพวกเสนา ศรีรัตนสุชัยหลอกให้พระเจ้าแผ่นดินลงสระ ผนังสกัดด้านขวามือพระประธานถัดมาเป็นตอนศรีรัตนสุชัยขอพระราชทานที่เท่าแม่ควินตายและตอนเรือนไม้ทองกลาง ผนังสุดท้ายที่ติดกับด้านขวามือพระประธานเป็นตอนพราหมณ์ทำนายฝันและกำเนิดศรีรัตนสุชัย

7.4 จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างพระวิหารวัดปทุมวนาราม

จิตรกรรมบนบานประตูพระวิหารด้านใน ประตูบานกลางเป็นภาพมนุษย์นาคถือพระขรรค์ยืนอยู่ท่ามกลางสระบัว มีนาคเจ็ดเศียรอยู่ด้านล่าง ฉากหลังเป็นขอบสระ ท้องฟ้า และเมฆสีขาวยุคที่มีนักสิทธิ์วิทายธระเหาะแทรกอยู่ (ภาพที่ 3.59) ประตูบานเล็กด้านซ้ายและขวามือองค์ประกอบใกล้เคียงกันแต่เป็นภาพมนุษย์นาคถือกำบังบัว (ภาพที่ 3.60)

ภาพที่ 3.59 (ซ้าย) จิตรกรรมบนประตูบานกลางด้านในพระวิหาร

ภาพที่ 3.60 (ขวา) จิตรกรรมบนบานประตูเล็กด้านในพระวิหาร

จิตรกรรมบนบานหน้าต่างก็เช่นกันแต่เขียนเป็นภาพยักษ์ถือกระบอง นอกจากนี้บริเวณบานและหน้าต่างยังมีงานจิตรกรรมเขียนสีในช่องสี่เหลี่ยมแนวตั้งโดยจัดวางองค์ประกอบใกล้เคียงกันคือวาดเป็นภาพต้นไม้อย่างจีนที่มีนกเกาะอยู่ จิตรกรรมที่บานประตูด้านนอกเป็นงานปิดทองประดับกระจกเป็นภาพกอบัวที่ประดับตรงกลางด้วยลายเทพพนม

7.5 จิตรกรรมบนเสาศระวิหารวัดปทุมวนาราม

ภายในพระวิหารมีเสาจำนวน 6 คู่ เสาแต่ละคู่ผูกกลายเป็นจันทะด้วยดอกบัวและกอบัว ลวดลายเสาแต่ละต้นคล้ายคลึงกันแต่มีสีที่ต่างกันไปโดยเสาที่อยู่ห่างจากพระประธานออกไปจะมีสีที่มีดคล้ำขึ้นเรื่อยๆ สีพื้นของเสาคู่ที่อยู่ใกล้พระประธานเรียงตามลำดับคือสีขาว สีนวล สีเหลือง สีแดงอิฐ สีน้ำเงิน และสีน้ำเงินเข้มจนเกือบดำ ที่กลางเสาค่อนมาทางโคนเสาจะวาดเส้นลื่นเทาเป็นกรอบภายในเป็นภาพคนกลุ่มต่างๆ นั่งพนมมือเป็นคู่ๆ เช่น ภาพพระสงฆ์ เทวดา ผู้หญิง ฯลฯ ได้ภาพมีตัวอักษรธรรมประกอบ (ภาพที่ 3.61 – 3.62)

ภาพที่ 3.61 (ซ้าย) จิตรกรรมภาพสตรีที่เสาพระวิหาร

ภาพที่ 3.62 (ขวา) จิตรกรรมภาพพระสงฆ์ที่เสาพระวิหาร

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

1. ประวัติความเป็นมาของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองหลอด แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ ทิศเหนือติดต่อกับถนนสุรารมย์ และกรมแผนที่ทหาร ทิศใต้ติดต่อกับพระราชอุทยานสุรารมย์ ทิศตะวันออกติดต่อกับถนนราชินี และคลองหลอด ทิศตะวันตกติดต่อกับกระทรวงต่างประเทศ เป็นพระอารามหลวงที่รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างขึ้นและได้รับการสถาปนาใน พ.ศ. 2407 เพื่อเป็นวัดประจำรัชกาลตามโบราณราชประเพณีโดยพระองค์ทรงมีพระราชปรารภเกี่ยวกับการสร้างวัดนี้ว่า

“...อนึ่ง ในแผ่นดินไทยแต่โบราณ เมืองไหนเป็นเมืองหลวงในเวลาใดเวลาหนึ่ง เมืองนั้นมักมีวัดสำคัญ 3 วัด ชื่อต้นคือวัดมหาธาตุ 1 วัดราชบูรณะ 1 วัดราชประดิษฐ์ 1 ชื่อสามชื่อนี้กรุงเก่าก็มี พิษณุโลกก็มีสุโขทัยก็มี สวรรคโลกก็มี...แต่ในกรุงบางกอกนี้ยังไม่มีจึงทรงสร้างขึ้นที่ทิศตะวันออกพระบรมมหาราชวัง แล้วทรงพระราชทานนามว่าวัดราชประดิษฐ์ ...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2504, หน้า 113 – 117)

อีกทั้งทรงมีพระราชประสงค์ให้วัดนี้เป็นวัดธรรมยุติ ดังปรากฏในจดหมายเหตุเรื่อง พระราชทานสีมาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามใน พ.ศ. 2407 ความว่า

“...ที่นี้ก็เป็นสวนกาแฟมาหลายปีจนแผ่นดินประจวบนี้ แลบัดนี้...รกร้างว่างเปล่าอยู่ ก็บัดนี้เจ้านายแลข้าราชการข้างน่าบ้างข้างในบ้าง ซึ่งเคยเป็นลัทธิศึกษาประพฤติกการทำบุญ ให้ทาน ตามคติลัทธิอย่างธรรมยุติติกา ภาวกันบ่นว่าพระสงฆ์คณะธรรมยุติกายู่ไกล จะ ทำบุญให้ทานก็ยากไปต้องไปไกลลำบาก...มีความปรารถนาจะใคร่ได้พระสงฆ์คณะนิกาย ธรรมยุติกนิกายนั้นมามีอยู่ในที่ใกล้ที่ตัวอยู่ และจะให้สมประสงค์ท่านทั้งหลาย...” (พ.ศ. ๒๔๐๗ จ.ศ.1226 เลขที่ 123)

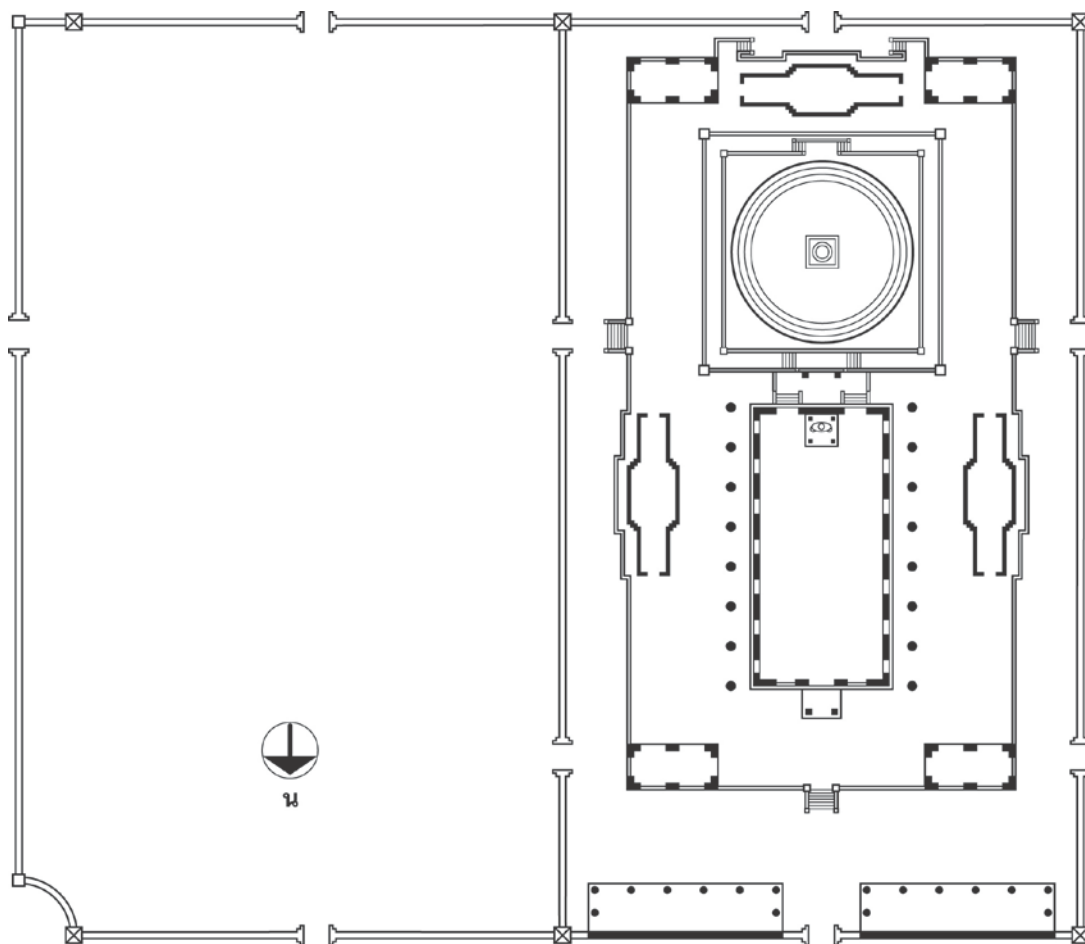
การก่อสร้างวัดเริ่มขึ้นโดยรัชกาลที่ 4 โปรดให้พระยาราชสงคราม (ทองสุข) เป็นแม่กอง จัดสร้าง ด้วยการก่อคั่นขึ้นด้วยอิฐทำเป็นกำแพงล้อมรอบบริเวณซึ่งเดิมเป็นสวนกาแฟในสมัยรัชกาล ที่ 3 เมื่อขาดผู้ดูแลรักษาจึงกลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่า พระองค์จึงทรงซื้อไว้และโปรดให้มีหลุมปัก เสาศิลาณิมิตในทิศทั้งแปดเพื่อให้เป็นส่วนสัดแยกจากพระราชอาณาเขตใน พ.ศ. 2407 (พ.ศ. ๒๔๐๗ หมายเหตุ ประกาศ จ.ศ. 1226 เลขที่ 123) บริเวณที่กำหนดด้วยเสาศิลานิมิตนี้เรียกว่าวิสุคามสีมา ระหว่างที่ ก่อสร้างวัด พระยาราชสงคราม ได้พิจารณาถึงพื้นที่ที่จะรองรับพระวิหารและพระเจดีย์ซึ่งเป็นที่ตั้ง อาจทานน้ำหนักไม้ไหวอาจทรุดได้จึงนำความขึ้นกราบทูล รัชกาลที่ 4 ทรงรับสั่งให้ใช้ไหกระเทียมที่ นำมาจากเมืองจีน ต่อมสามโคก และเครื่องลายครามที่แตกหักนำมาถมพื้น และอนุญาตให้บอกบุญ เรียไรให้ผู้มีจิตศรัทธานำสิ่งของดังกล่าวมารวมพระราชกุศลด้วย วัตถุประสงค์ของเหล่านี้ได้ถมพื้นที่ยก พื้นฐานสูงราว 4 ศอกเศษโดยไม่ต้องใช้เสาเข็ม (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2525, หน้า 40 - 42 และ พ.ศ. ๒๔๐๗ จ.ศ.1226 เลขที่ 42)

เมื่อวัดแล้วเสร็จ รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้จัดพระราชพิธีผูกพัทธสีมาและทรงโปรดให้นิมนต์ พระสาสน์โสภณ (สา ปุสฺสเทโว) พร้อมด้วยพระฐานานุกรมจำนวน 20 รูปจากวัดบวรนิเวศวิหารมา ปกครองวัด (พ.ศ. ๒๔๐๗ หมายรับสั่ง จ.ศ.1227 เลขที่ 14) โดยพระองค์ทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นพิเศษยิ่งกว่าวัดหลวงอื่นๆ ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้ ปฏิสังขรณ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามทั่วทั้งพระอาราม อีกทั้งโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งพระบรมอัฐิ ของรัชกาลที่ 4 มาบรรจุในพระพุทธรูปพระประธานในพระอุโบสถ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้บูรณะวัดนี้ใน พ.ศ. 2465 มีการสร้างหอไตรทางด้านขวาและหอ พระจอมทางด้านซ้ายของพระอุโบสถขึ้นใหม่เนื่องจากของเดิมมีสภาพชำรุด (กรมศิลปากร, 2525, หน้า 54 - 55)

2. แผนผังเขตพุทธาวาสวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ตัววัดหันหน้าไปทางทิศเหนือ แผนผังเขตพุทธาวาสเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบด้วย กำแพง ปัจจุบันด้านในกำแพงมีสิ่งก่อสร้างสำคัญวางตัวในแนวแกนเหนือ - ใต้ (ภาพลายเส้นที่ 3.4)

คือมีพระวิหารอยู่บริเวณด้านหน้าต่อด้วยพระเจดีย์ มีปราสาทยอดปราสาท 2 องค์ขนานบข้างพระวิหาร ถัดจากพระเจดีย์มีพระปราสาท 1 องค์เป็นที่ไว้พระศรีรังการของสมเด็จพระสังฆราชาสา ปุสสเทโว สันนิษฐานว่าแผนผังดั้งเดิมในสมัยรัชกาลที่ 4 มีเพียงพระวิหารหลวงและเจดีย์เท่านั้น (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2461, หน้า 6)

ภาพลายเส้นที่ 3.5 แผนผังเขตพุทธาวาสวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
ที่มา (ปรับปรุงจาก สมคิด จิระทัศนกุล, 2533, หน้า 75)

3. พระวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พระวิหารเป็นอาคารขนาด 7 ห้อง ตั้งอยู่บนฐานสิงห์ หลังคาเป็นแบบไทยประเพณี (ภาพที่ 3.63) หลังคามีจำนวน 2 ชั้น ตัวอาคารมีมุขโถงยื่นออกมาทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีเสาดำเนินรองรับเครื่องบนหลังคา เสาดำเนินที่รับมุขโถงเป็นเสาย่อมุมไม้สิบสองมีบัวหัวเสาบัวแวง ในขณะที่เสาดำเนินรอบอาคารเป็นเสากลมด้านบนเป็นบัวหัวเสาแบบบัวโถปิดทองประดับกระจก เสาดำเนินทั้งหมดประดับด้วยแผ่นหินอ่อน ผนังสกัดด้านหน้ามีประตูทางเข้า 1 บาน ขนาบด้วยหน้าต่าง

จำนวน 2 บาน ผนังสกัดหลังมีประตู 2 บาน ผนังสกัดหลังด้านนอกเจาะคูหาประดิษฐานจารึกซึ่ง
เป็นประกาศการสร้างวัดและผูกพัทธสีมาของรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 3.63 พระวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

3.1 หน้าบันพระวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

หน้าบันพระวิหารตรงกลางเป็นลายพระมหาพิชัยมงกุฎประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า
ที่วางบนพานอีกชั้นหนึ่งพร้อมด้วยพระแสงขรรค์ชัยศรี ทั้งหมดตั้งบนบัลลังก์ซึ่งเทินอยู่บนหลังช้าง 6
เชือก ด้านข้างมีฉัตรขนาด 2 ข้าง พื้นหลังประดับด้วยลายก้านชดออกช่อหางโต หน้าบันชั้นลดสลัก
ด้วยลายก้านชดซึ่งมีรูปสิ่งขโมกข์ในวิมาน หงส์ในวิมาน เทวดาอัญเชิญพระขรรค์ และเทวดาอัญเชิญหีบ
มณีประดับตรงกลางตัวลาย หน้าบันมุขโถงตรงกลางเป็นลายพระมหาพิชัยมงกุฎและพระแสงขรรค์
ชัยศรีตั้งอยู่บนพาน ขนาดข้างด้วยฉัตร พื้นหลังเป็นลายก้านชดออกช่อหางโต

3.2 การประดับซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหาร

ซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามทำด้วยปูนปั้น
ประดับกระจกทรงมงกุฎ ด้านนอกสลักเป็นลายก้านแย่ง ปิดทองประดับกระจก

3.3 แผนผังสีมาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

แผนผังสีมาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามเป็นแบบมหาสีมาโดยมหาสีมา
ชั้นนอกทำเป็นแท่งเสมารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบเสาสี่เหลี่ยมตั้งอยู่แนวกำแพง ส่วนปลายสลักด้วย
หินแกรนิต ตัวแท่งเสมาสลักอักษรจารึกการทิศที่ประดิษฐาน (ภาพที่ 3.64)

ภาพที่ 3.64 มหาสีมาชั้นนอกวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

4. พระเจดีย์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พระเจดีย์มีชื่อว่าปาสถณเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่ฐานสี่เหลี่ยมเป็นลานประทักษิณ 2 ชั้น (ภาพที่ 3.65) ชั้นล่างเป็นฐานสิงห์มีระเบียงโดยรอบฉลุลาย ฐานชั้นถัดมาเป็นฐานเขียงซ้อนด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่ โดยรอบมีผนังกระเบื้อง องค์เจดีย์เป็นเจดีย์ทรงระฆัง ชั้นล่างสุดเป็นฐานเขียงต่อด้วยฐานบัวรองรับมาลัยเถา 3 ชั้น ต่อด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่ องค์ระฆัง บัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยม เสահาน ปล้องไฉน ปลียอดและลูกแก้วตามลำดับ รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้นำพระพุทธรูปที่ได้รับการบูรณะจำนวน 84,000 องค์จากวิหารวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์ (พ.ร.บ. หมายรับสั่ง จ.ศ.1227 เลขที่ 12)

5. พุทธปฏิมาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พระประธานในพระวิหารมีพระนามว่าพระพุทธรูปปางสมาธิ (ภาพที่ 3.66) เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิราบประดิษฐานบนบุษบก รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้จำลองแบบมาจากพระพุทธรูปหิมาลัยให้มีขนาดใหญ่กว่าต้นแบบแล้วอัญเชิญมาประดิษฐานเป็นพระประธานที่พระวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม (ฉวีงาม มาเจริญและคณะ, 2545, หน้า 243)

ภาพที่ 3.65 (ซ้าย) พระเจดีย์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ 3.66 (ขวา) พระพระพุทธรูปหังคปฏิมากร

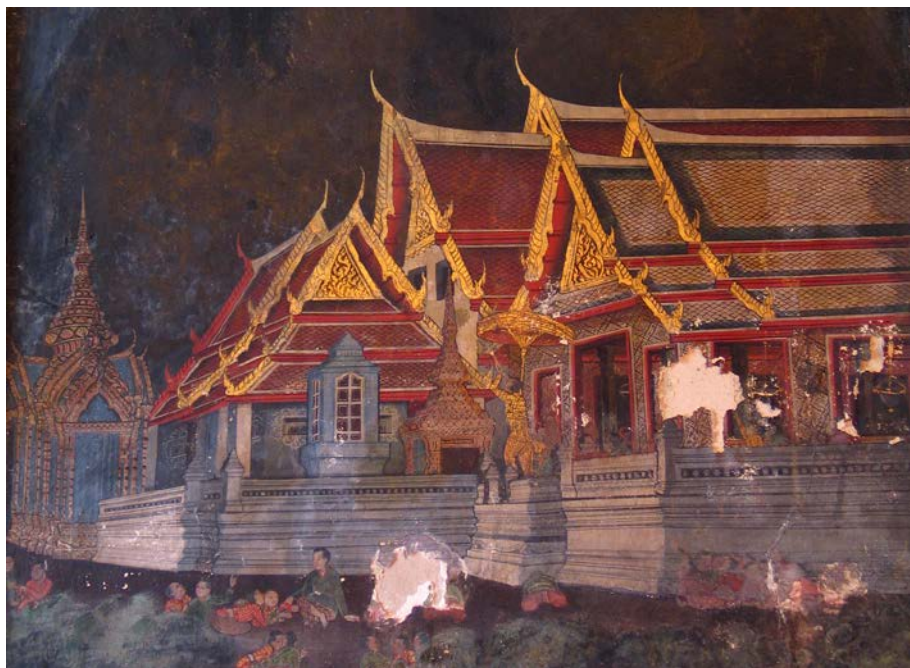
6. จิตรกรรมในพระวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

6.1 จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร

ภายในพระวิหารมีจิตรกรรมสีฝุ่นโดยรอบ ผนังสกัดด้านตรงข้ามพระประธาน ระหว่างบานประตูและหน้าต่างเขียนภาพการทอดพระเนตรสุริยุปราคาของรัชกาลที่ 4 และภาพพระราชพิธีทรงมูรธาภิเษก เหนือบานประตูและหน้าต่างวาดภาพเทวดาและนางฟ้าหေးอยู่ในก้อนเมฆ ระหว่างบานหน้าต่างเขียนภาพพระราชพิธี 12 เดือน (ภาพที่ 3.67) เชื่อว่าจิตรกรรมที่วัดนี้เขียนขึ้นสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติและเป็นอนุสรณ์แก่พระราชบิดา (เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว, 2552: 48 – 49) เนื่องจากมีฉากรัชกาลที่ 4 ทอดพระเนตรสุริยุปราคา (ภาพที่ 3.68) ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่พระองค์สวรรคตเพียง 9 วัน

ภาพที่ 3.67 จิตรกรรมฝาผนังด้านขวามือของพระประธาน

ภาพที่ 3.68 จิตรกรรมรัชกาลที่ 4 ทอดพระเนตรสุริยุปราคา

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเชื่อว่าเนื้อหาหลักที่ปรากฏในงานจิตรกรรมยกเว้นเหตุการณ์สุริยุปราคาและภาพพระราชพิธีทรงมูรธาภิเษกน่าจะถูกกำหนดไว้ก่อนหน้าที่พระองค์สวรรคต เนื่องจากวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามเป็นวัดประจำรัชกาลของพระองค์ ประกอบกับการที่

ผู้วิจัยศึกษาจดหมายเหตุและบัญชีหมายเหตุจำนวนมากในสมัยรัชกาลที่ 4 จากห้องเอกโบราณหอสมุดแห่งชาติพบว่าพระองค์ให้ความสำคัญกับพระราชพิธี 12 เดือนอย่างมาก ก่อนหน้าที่รัชกาลที่ 5 ทรงรวบรวมและมีพระราชนิพนธ์เป็นลายลักษณ์อักษรผ่านระบบการพิมพ์แบบสมัยใหม่ ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงนับรวมเนื้อหาพระราชพิธี 12 เดือนในการศึกษาครั้งนี้โดยเห็นว่าเป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 4 ที่โปรดให้สร้างขึ้นโดยไม่กล่าวถึงเทคนิคของงานจิตรกรรม

ภาพเล่าเรื่องพระราชพิธี 12 เดือนเริ่มต้นด้วยช่องห้องภาพที่ 1 บริเวณผนังด้านทิศใต้ประตูทางเข้าฝั่งขวามือของพระประธานเป็นพระราชพิธีประจำเดือน 12 ไล่เรื่อยมาจนบรรจบกับผนังฝั่งขวาติดประตูทางเข้าเป็นพระราชพิธีประจำเดือน 11 ตัวอย่างเช่น พระราชพิธีเดือน 4 เดือนมีนาคม เป็นภาพพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ (ภาพที่ 3.69) พระราชพิธีเดือน 11 เดือนธันวาคม เป็นภาพพระราชพิธีกวนข้าวทิพย์ (ภาพที่ 3.70)

ภาพที่ 3.69 (ซ้าย) พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์

ภาพที่ 3.70 (ขวา) พระราชพิธีกวนข้าวทิพย์

6.2 จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างในพระวิหาร

จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างพระวิหารเป็นเทคนิคผสมทั้งที่เป็นจิตรกรรมสีฝุ่นและการประดับเปลือกหอยมุกด้วยเทคนิคชั้นสูงแบบญี่ปุ่น (พิชญา สุ่มจินดา, 2555, หน้า 81) ตัวอย่างจิตรกรรมบนบานหน้าต่าง (ภาพที่ 3.71) ด้านบนเป็นรูปนกเกาะกิ่งไม้ ด้านล่างเป็นภาพทิวทัศน์ซึ่งแลดูเป็นลวดลายประดับตกแต่ง จิตรกรรมที่บานแผละหน้าต่างเป็นแจกันดอกไม้อย่างจีน

ภาพที่ 3.71 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างพระวิหาร

วัดมกุฏกษัตริยาราม

1. ประวัติความเป็นมาของวัดมกุฏกษัตริยาราม

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพฯ ทิศเหนือติดกับคลองผดุงกรุงเกษม กระทรวงศึกษาธิการ ทิศใต้ติดกับโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ทิศตะวันออกติดกับศาลาสันติธรรม ทิศตะวันตกติดกับศาลาประชาธิปไตย

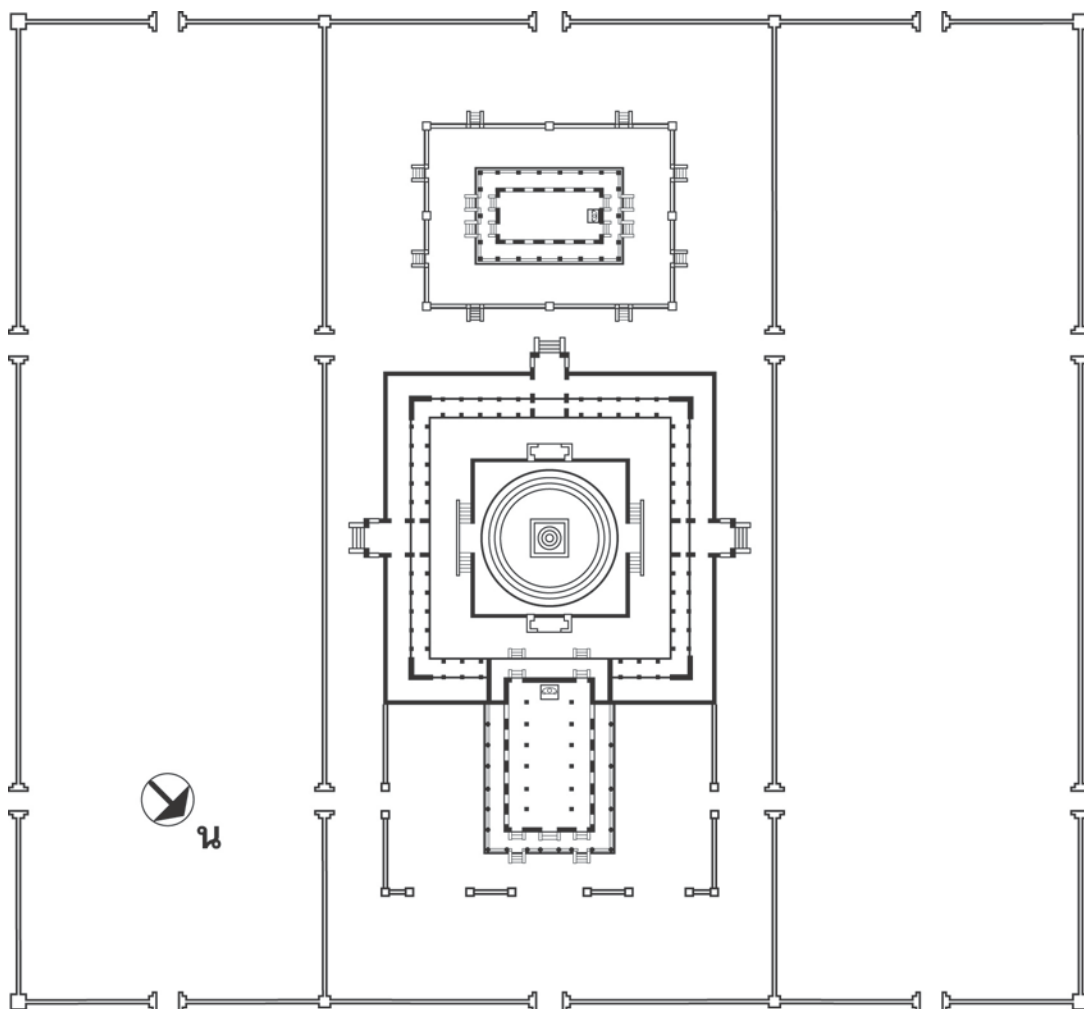
วัดมกุฏกษัตริยารามสร้างขึ้นตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 4 หลังจากขุดคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งเป็นคูพระนครชั้นนอกและสร้างวัดโสมนัสวิหารแล้วเสร็จ ทรงมีพระราชดำริว่าสมัยอยุธยา มีการสร้างวัดเรียงรายตามคูเมือง เช่น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระเจ้าบรมโกศ) ทรงสร้างวัดกุฎีดาวริมคูเมืองตรงข้ามวัดสมณโกฏิของพระมหาสี ดังนั้นจึงมีพระราชประสงค์สร้างวัดส่วนพระองค์คู่กับวัดโสมนัสฯ ณ ริมคลองผดุงกรุงเกษมทางเหนือ โปรดให้ซื้อที่ดินของราษฎรติดต่อกับวัดโสมนัสฯ สร้างพระอาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่กอง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมราชสีหวิกรม เป็นนายช่าง พระยามหาบุรุษ เป็นนายงาน ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มสร้างเมื่อใด เมื่อลงปรับพื้นที่ก่อสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และพระเจดีย์แล้ว ก่ออิฐได้เพียงถึงผนังเท่านั้น การก่อสร้างได้ชะงักเป็นเวลานาน

ต่อมาใน พ.ศ. 2410 รัชกาลที่ 4 เสด็จวางศิลาฤกษ์ และทรงเร่งรัดให้การก่อสร้างกุฏิเสนาสนะให้เสร็จทันเปิดก่อนวันเข้าพรรษาใน พ.ศ. 2411 (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2525, หน้า 95 – 96) เสนาสนะเสร็จทันตามพระราชประสงค์และเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดในวันศุกร์ ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 8 ปีระโรง พ.ศ. 2411 โปรดให้นิมนต์พระจันทร์โคจรคุณ (จันทร์สี ยิ้ม) และพระภิกษุราว 20 รูปจากวัดบวรนิเวศวิหารมาประจำพระอาราม พระราชทานนามว่าวัดมกุฏกษัตริยารามแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่าวัดนามบัญญัติไปพลางก่อนจนกว่าจะสิ้นรัชกาลจึงค่อยเรียกนามพระราชทาน

การก่อสร้างพระอารามมาสำเร็จบริบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ระยะเวลาแรกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงยิ่งเยาวลักษณ์ทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตบูรณปฏิสังขรณ์ทั่วพระอาราม ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงบัญชาการบูรณะโดยมีพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ในวัดเป็นนายงาน และรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระมหารามกกุฎสาริตสำหรับยอดพระเจดีย์และเสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธีของประดิษฐานในวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2433 และมีประกาศพระบรมราชโองการให้เรียกนามวัดว่า “วัดมกุฏกษัตริยาราม” ตามที่ได้รับพระราชทานในสมัยรัชกาลที่ 4 (กรมศิลปากร, 2525, หน้า 41)

2. แผนผังเขตพุทธาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม

วัดมกุฏกษัตริยารามหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือทางคลองมหานาค แผนผังเขตพุทธาวาสเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบด้วยกำแพงชานาบ 2 ข้างด้วยเขตสังฆาวาส ด้านในกำแพงมีสิ่งก่อสร้างสำคัญวางตัวในแนวแกนเหนือ – ใต้ (ภาพลายเส้นที่ 3.5) กล่าวคือมีพระวิหารอยู่บริเวณด้านหน้าต่อด้วยพระเจดีย์ องค์พระเจดีย์ถูกล้อมรอบด้วยระเบียงคตรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมท้ายพระวิหารยื่นล้ำเข้ามาในระเบียงคดเช่นเดียวกับวัดโสมนัสวิหาร ต่อจากองค์เจดีย์เป็นพระอุโบสถที่มีแนวกำแพงแก้วล้อมรอบ

ภาพลายเส้นที่ 3.5 แผนผังเขตพุทธาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม
 ที่มา (ปรับปรุงจาก สมคิด จิระทัศนกุล, 2533, หน้า 82)

3. พระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

พระวิหารวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นอาคารขนาด 7 ห้อง หลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น แต่ละชั้น หลังคาซ้อนกัน 3 ตับ (ภาพที่ 3.72) ด้านหน้าและหลังซีกปีกนกยื่นออกมาคลุมเป็นพาไลรอบตัวอาคาร เสาพาไลเป็นเสากลมมีบัวหัวเสาคัลยาบัวโลแต่มีรายละเอียดไปไม่เป็นข้อเล็กๆ ประกอบ ตีนเสาพาไลเป็นบัวถลา ระหว่างเสามีพนักกระเบื้องกรูดด้วยกระเบื้องเคลือบสีอย่างจีน มีบันไดขึ้นพระวิหารทั้งผนังสกัดด้านหน้าและหลังพระประธาน แต่ละด้านมีบันไดทางขึ้น 2 ทาง ผนังสกัดด้านหน้ามีประตูทางเข้า 3 บาน ผนังสกัดด้านหลังทำประตู 2 บาน ด้านนอกอาคารระหว่างบานประตูเจาะช่องสี่เหลี่ยม 2 ช่องเขียนลายรดน้ำภาพพุทธประวัติ ท้ายพระวิหารยื่นล้ำเข้าไปในระเบียงคด

ภาพที่ 3.72 พระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

3.1 หน้าบันพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

หน้าบันพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยารามเป็นลายปูนปั้นประดับกระจกสี ลวดลายหน้าบันที่เป็นกรอบสามเหลี่ยมตรงกลางทำเป็นรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า มีฉัตรขนาด 2 ข้าง ล้อมกรอบสามเหลี่ยมชั้นนอกด้วยลายก้านชดออกช่อหางโต

3.2 การประดับซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

กรอบซุ้มเป็นงานปูนปั้นปิดทองประดับกระจกลวดลายอย่างเทศมีตราพระมหากษัตริย์มงกุฎประดิษฐานบนพานรอง 2 ชั้นขนาดด้วยฉัตรประดับอยู่ตรงกลางซุ้มบานประตูและหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎบนหลังช้างเอราวัณ (ภาพที่ 3.73)

4. พระเจดีย์วัดมกุฏกษัตริยาราม

องค์พระเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งบนลานประทักษิณที่มีผนังล้อมรอบ (ภาพที่ 3.74) ฐานล่างสุดของพระเจดีย์เป็นฐานเชิงต่อด้วยฐานสิงห์ มีบันไดขึ้นสู่องค์พระเจดีย์ 4 ด้านและมีการก่อซุ้มประดับที่บันไดทางขึ้น องค์พระเจดีย์ชั้นล่างสุดเป็นฐานเชิงกลม ต่อด้วยชุดฐานบัว 1 ชุด ชุดมาลัยเถา 3 ชุด องค์ระฆัง บัลลังก์สี่เหลี่ยม ก้านฉัตรที่ประดับด้วยเสาศาหาร ปล้องไฉน ปลียอดลูกแก้ว และพระมหามงกุฎด้านบนสุด

ภาพที่ 3.73 (ซ้าย) การประดับซุ้มหน้าต่างพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภาพที่ 3.74 (ขวา) พระเจดีย์วัดมกุฏกษัตริยาราม

5. พระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

พระอุโบสถวัดมกุฏฯ เป็นอาคารขนาด 5 ห้อง หลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น แต่ละชั้นหลังคาซ้อนกัน 3 ตับ (ภาพที่ 3.75) ด้านหน้าและหลังของพระอุโบสถซีกปีกนกเป็นพาไลยื่นคลุมอาคารโดยรอบ เสาพาไลเป็นเสาสี่เหลี่ยม ระหว่างเสาก่อผนังกระเบื้องกรวดด้วยกระเบื้องปูเคลือบอย่างจีน ผนังสกัดด้านหน้าและหลังมีบันไดทางขึ้นสู่พระวิหารด้านละ 2 ทาง ผนังสกัดทั้ง 2 ด้านทำประตูทางเข้าด้านละ 2 บาน ผนังสกัดหลังพระประธานมีประตูทางเข้า 2 บาน ภายในอาคารเป็นโถงปราศจากเสา

ภาพที่ 3.75 พระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

5.1 หน้าบันพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

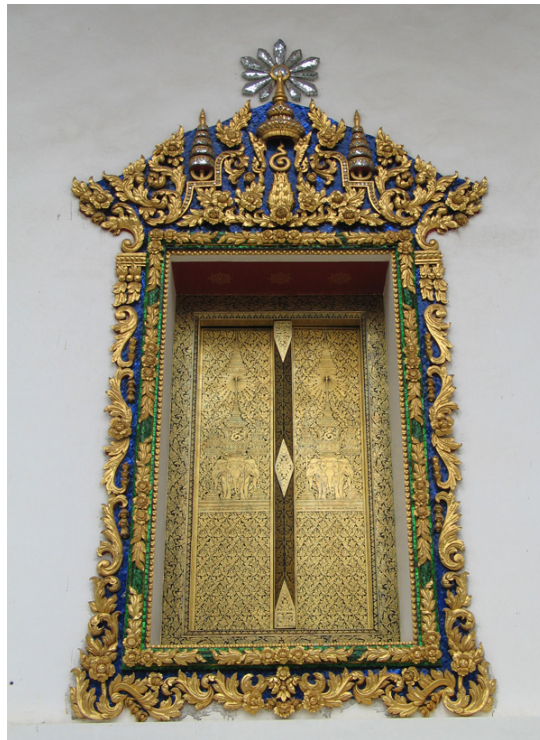
หน้าบันพระอุโบสถเป็นงานปูนปั้นลือเครื่องลายของไทย กรอบสามเหลี่ยม ด้านในตรงกลางเป็นตราพระมหาพิชัยมงกุฎประดิษฐานบนพานมีฉัตรขนานบ ล้อมด้วยลายเครือเถา เปลว กรอบสามเหลี่ยมด้านนอกเป็นลายก้านชดออกช่อหางโต

5.2 การประดับซุ้มประตูหน้าต่างพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

การประดับกรอบซุ้มประตูและหน้าต่างพระอุโบสถเป็นลายปูนปั้นปิดทองประดับ กระจกกลดลายอย่างเทศมีพระมหาพิชัยมงกุฎบนพานรองและมีฉัตรขนานข้างประดับอยู่ตรงกลาง ซุ้ม (ภาพที่ 3.76) บานประตูและหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำรูปพระมหาพิชัยมงกุฎบนหลังช้าง เราวฉัตรคล้ายกับพระวิหาร

5.3 การประดับใบเสมาวัดมกุฏกษัตริยาราม

สีมาที่วัดมกุฏฯ เป็นแบบมหาสีมาใช้คลุมทั้งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสตำแหน่ง มหาสีมาอยู่ที่มุมกำแพงครอบคลุมพื้นที่ทั้งสองส่วน (ภาพที่ 3.77) สัญลักษณ์ของมหาสีมาชั้นนอก ของวัดมกุฏกษัตริยารามทำคล้ายกับมหาสีมาชั้นในคือตั้งอยู่บนกำแพงทั้ง 8 ทิศ รูปทรงคล้ายกับ แท่งเสมาแต่เป็นแท่งเสมาโปร่งคือแต่ละด้านทำเป็นซุ้มคูหาทะลุถึงกัน (ภาพที่ 3.78)

ภาพที่ 3.76 กรอบซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภาพที่ 3.77 (ซ้าย) มหาสีมาชั้นนอก วัดมกุฏกษัตริยาราม

ภาพที่ 3.78 (ขวา) มหาสีมาชั้นใน วัดมกุฏกษัตริยาราม

6. พุทธปฏิมาวัดมกุฏกษัตริยาราม

6.1 พระประธานในพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

พระประธานในพระวิหารประดิษฐานบนบุษบกพระนามว่าพระพุทธรูปอชิตวิมล เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิราบ (ภาพที่ 3.79) พระพักตร์มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปอชิตวิมล สมุโขทัย เม็ดไรพระศกใหญ่ ไม่ปรากฏอุษณิษะบนพระเศียร พระรัศมีเป็นรูปเปลว ทรงครองจีวรห่มเฉียงริ้วผ้ามีลักษณะทับซ้อนแบบธรรมชาติ สังขารเป็นแผ่นขนาดใหญ่จรดพระนาภี ยอดบนสุดของกรอบซุ้มมีสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏ เชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้หล่อขึ้นในช่วงที่สร้างวัดโดยมีสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารเป็นประธานในการหล่อ (ฉวีงาม มาเจริญ และคณะ, 2545, หน้า 237)

6.2 พระประธานในพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

พระประธานในพระอุโบสถไม่ปรากฏพระนามประดิษฐานบนบุษบก (ภาพที่ 3.80) มีลักษณะใกล้เคียงกับพระประธานในพระวิหาร กล่าวคือพระพักตร์มีไรพระศกโค้งไปตามกรอบพระชนลาภ ไม่ปรากฏอุษณิษะบนพระเศียร พระกรรณสั้น ทรงครองจีวรห่มริ้วจีวรเป็นธรรมชาติ สังขารเป็นแผ่นใหญ่

ภาพที่ 3.79 (ซ้าย) พระประธานพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภาพที่ 3.80 (ขวา) พระประธานพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

7. จิตรกรรมฝาผนังวัดมกุฏกษัตริยาราม

7.1 จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภายในพระวิหารมีงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นทั้ง 4 ด้าน เหนือบานประตู – หน้าต่างทุกด้านเขียนเป็นกลุ่มเมฆม้วนเป็นก้อนๆ มีลักษณะไล่น้ำหนักแสงเงาแบบตะวันตกและมีเทวดานางฟ้าเหาะแทรกอยู่ทั่วทั้งผนัง บางองค์มีรัศมีเป็นแฉกๆ สีขาว บางองค์ทรงดอกบัวในพระหัตถ์ ส่วนใหญ่หันหน้ามาทางพระพุทธรูปประธานในพระวิหาร เหนือขึ้นไปเป็นภาพมหาปราสาท (ภาพที่ 3.81) ผนังสกัดหลังพระประธานระหว่างบานประตูเขียนเรื่องอายุตนะ (ภาพที่ 3.82) ผนังระหว่างบานหน้าต่างส่วนที่เหลือทั้ง 3 ด้านเขียนเรื่องราวของพระสวากและคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในบาลีและอรรถกถา ตัวอย่างเช่น ผนังสกัดตรงข้ามพระประธานเขียนเรื่องพระเจ้าพิมพิสารถวายพระราชอุทยานเวฬุวัน และอนาถปิณฑิกะถวายสวนเชตะวัน บริเวณผนังซ้ายมือพระประธานเขียนเรื่องราวของโกชียเศรษฐีตระหนี่ทรัพย์โดยด้านล่างของภาพวาดแต่ละผนังมีจารึกที่ทำจากแผ่นหินอ่อนเขียนเรื่องย่อกำกับอยู่ใต้ภาพ

ภาพที่ 3.81 (ซ้าย) ภาพกลุ่มเมฆที่มีเทวดา – นางฟ้าเหาะแทรกอยู่

ภาพที่ 3.82 (ขวา) ผนังสกัดหลังพระประธานระหว่างบานประตูเรื่องอายุตนะ

7.2 จิตรกรรมบนบานประตูและบานหน้าต่างพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างพระวิหารด้านในเขียนพระสูตรอักษรขอม (ภาพที่ 3.83) บานแต่ละหน้าต่างมีภาพเขียนในช่องสี่เหลี่ยมแนวตั้งมีรายละเอียดของภาพอยู่ด้านล่าง ฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ที่มีต้นไม้ ภูเขาและเส้นขอบฟ้า เป็นภาพพระสงฆ์ปลงอสุภ

กรรมฐาน (ภาพที่ 3.84) และธุงควัตร จิตรกรรมบนบานหน้าต่างด้านนอกเทคนิคปิดทองรดน้ำเขียน
ลายพระมหาพิชัยมงกุฎประดิษฐานบนหลังช้างเอราวัณ

ภาพที่ 3.83 (ซ้าย) จิตรกรรมบนบานหน้าต่างพระวิหารเขียนพระสูตรอักษรขอม

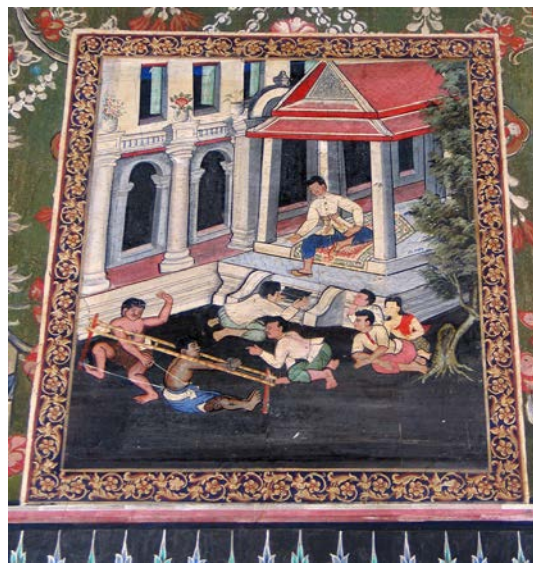
ภาพที่ 3.84 (ขวา) จิตรกรรมบนบานหน้าต่างเรื่องพระสงฆ์ปลงอสุภกรรมฐาน

7.3 จิตรกรรมบนเสาพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภายในพระวิหารมีเสาจำนวน 6 คู่ เสาแต่ละคู่จะมีลวดลายคล้ายคลึงกันคือวาดเป็นโคมระย้าแบบตะวันตกร้อยต่อเนื่องกัน แต่มีสีพื้นที่แตกต่างกันไปโดยเสาที่อยู่ห่างจากพระประธานออกไปจะมีสีที่มีค้ำขึ้นเรื่อยๆ (ภาพที่ 3.85) สีพื้นของเสาคู่ที่อยู่ใกล้พระประธานเรียงตามลำดับคือสีนวล สีเหลืองอ่อน สีเหลืองเข้ม สีแดง สีเขียว และสีน้ำเงิน ที่กลางเสาค่อนมาทางโคนเสาจะมีกรอบสีเหลี่ยมลงแสงเงาค้ำรูปและมีภาพวาดอยู่ภายใน ลำดับภาพจากซ้ายมือพระประธานเรียงไปจนครบรอบมีจำนวน 12 ภาพได้แก่ ภาพคนฟังธรรมจากพระสงฆ์ ภาพพระสงฆ์ศึกษาคัมภีร์ ภาพอุบาสกอุบาสิกาณัฏการพระบรมสารีริกธาตุในสถูป ภาพเทวดาบอกพระธรรม (ภาพที่ 3.86) ภาพพ่อค้าวาณิช ภาพคนสร้างบาปด้วยการจับปลา ภาพพรานล่าสัตว์ ภาพนายตุลาการตัดสินนักโทษ (ภาพที่ 3.87) ภาพเทวดาบอกพระธรรม ภาพอุบาสกอุบาสิกา นำอาหารและดอกไม้ธูปเทียนไปทำบุญเลี้ยงพระ ภาพพระสงฆ์ปลงอสุภกรรมฐาน และภาพธุงควัตร

ภาพที่ 3.85 จิตรกรรมที่เสาภายในพระวิหารวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภาพที่ 3.86 (ซ้าย) ภาพเทวดาบอกพระธรรมที่โคนเสาภายในพระวิหาร

ภาพที่ 3.87 (ขวา) ภาพนายตุลาการตัดสินนักโทษที่โคนเสาภายในพระวิหาร

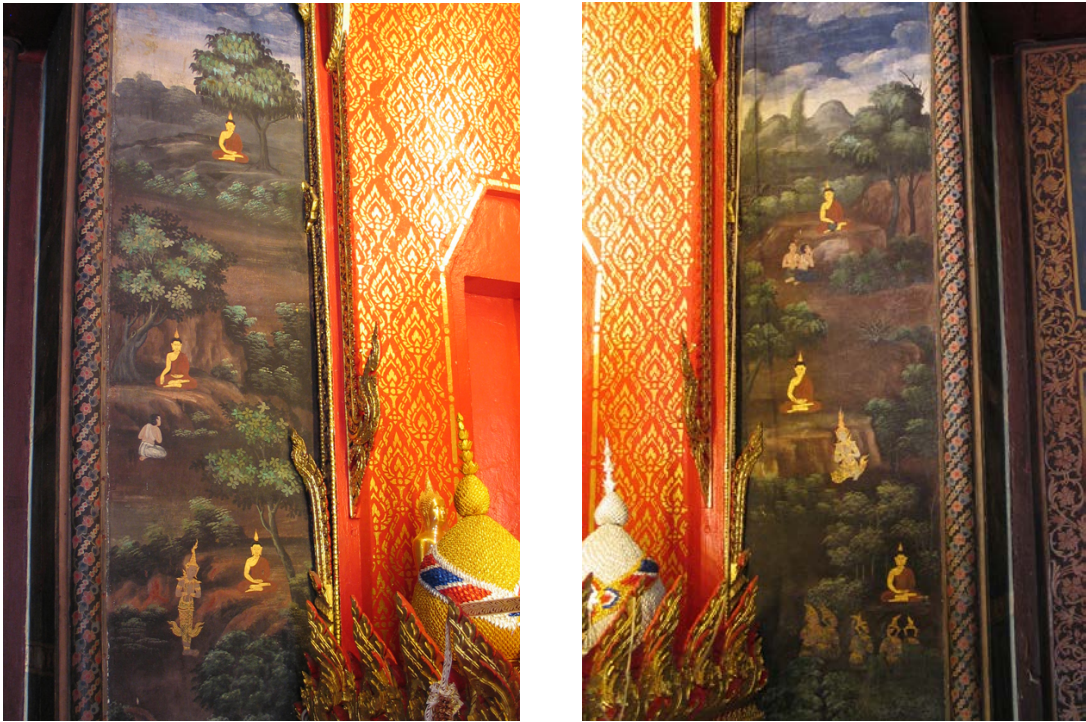
7.4 จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภายในพระอุโบสถมีงานจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นทั้ง 4 ด้าน ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือเวียนจนครบ จากนั้นจึงเป็นรายละเอียดภาพวาดผนังระหว่างบานประตูและบานหน้าต่างโดยเริ่มจากผนังสกัดหลังพระประธานไปทางด้านซ้ายมือ

ผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างทั้ง 4 ด้านเขียนเรื่องประวัติพระสาวก 11 องค์ (ภาพที่ 3.88) ผนังสกัดหลังพระประธานระหว่างบานประตูเขียนพระพุทธรูปประวัติตอนตรัสรู้ เสวยวิมุตติสุข (ภาพที่ 3.89) และแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ (ภาพที่ 3.90) ผนังระหว่างบานประตู – หน้าต่างส่วนที่เหลือทั้ง 3 ด้านเขียนเรื่องประวัติพระอัครสาวิก 9 องค์ (ภาพที่ 3.91) องค์ประกอบโดยรวมของภาพคือด้านบนสุดของแต่ละห้องภาพมีเส้นขอบฟ้า ท้องฟ้าและก้อนเมฆที่วาดโดยไล่แสงเงาเหมือนจริง มีทิวทัศน์ที่ประกอบด้วยต้นไม้และภูเขาที่มีน้ำหนักรและขนาดแตกต่างกันทำให้เกิดระยะใกล้ – ไกลในภาพ บริเวณกลางภาพมีภาพอาคารบ้านเรือนทั้งไทยและตะวันตก มีการแสดงทัศนียวิทยาในภาพอาคารใดอาคารหนึ่งทุกภาพ มีการใช้แนวทิวเขา ต้นไม้ อาคารและแนวกำแพงเมืองเป็นตัวแบ่งฉากเพื่อเล่าเรื่องในแต่ละผนัง แต่ละห้องภาพมีจารึกที่ทำจากแผ่นหินอ่อนเล่าเรื่องย่อประดับใต้ภาพ

ภาพที่ 3.88 ผนังเหนือบานประตูและหน้าต่างเขียนภาพประวัติพระสาวก

ภาพที่ 3.89 (ซ้าย) พระพุทธประวัติตอนตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุข
ภาพที่ 3.90 (ขวา) พุทธประวัติตอนแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์

ภาพที่ 3.91 ผนังระหว่างบานหน้าต่างเขียนภาพพระอัครสาวิกา

7.5 จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม

จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างภายในพระอุโบสถด้านในเขียนพระสูตรอักษรขอม บานแต่ละประตูแบ่งเป็นช่องสี่เหลี่ยมแต่ละช่องเขียนภาพสัตว์ 9 ชนิดและมนุษย์ (ภาพที่ 3.92) และภาพผลไม้ไม้นานาชนิดในช่องสี่เหลี่ยม (ภาพที่ 3.93) ที่บานแต่ละหน้าต่างเขียนภาพชุดคงคาวัด

ภาพที่ 3.92 (ซ้าย) จิตรกรรมบนบานแต่ละประตู

ภาพที่ 3.93 (ขวา) จิตรกรรมบนบานแต่ละประตูภาพมหาผล